

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336.77.087

Бо ҳукуқи дастнавис

НУРОВ МАҲМАДНАЗАР РАҶАБАЛИЕВИЧ

**ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ УСТУВОРИИ
НИЗОМИ БОНКИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАРОИТИ МУОСИР**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси
08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз**

ДУШАНБЕ - 2023

Диссертатсия дар кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ - доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара

Муқарризони расмӣ:

Султонов Зубайдулло Султонович - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи (славянии) Тоҷикистон ва Россия

Ҳалимов Лоик Мирзовалиевич - номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. дотсент, мудири кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров

Ҳимоя санаи «___» _____ соли 2023 соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, хиёбони Нахимов 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: +992 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавасути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ**

байдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар давраи иқтисодиёти бозорӣ ва тағйирёбии равандҳо ва муносибатҳои иқтисодии ҷомеаи имрӯза низоми бонкӣ ҳамчун як низоми таҳаммулпазири фишорҳои иқтисодӣ ва муҳаррики пешбарандаи рушди иқтисодиёти ҳар як давлат маҳсуб ёфта, ҳамзамон, ба фаъолияти ҳамаҷунбӯи корхонаву муассисаҳои истеҳсолиро ғайриистеҳсолӣ ва ба шаҳрвандони алоҳида хизматрасонӣ менамояд. Низоми бонкӣ сохтори марказонидашудаи бахши институтҳои молиявӣ буда, ба ҷаъмқунӣ, тақсим ва азнавтасимқунии сармояи пулӣ машғул мебошад. Вобаста ба ин, механизми асосии назариявии фаъолияти бонкҳо дар сатҳи ҷомеа ташкили дурусти муомилоти пулиро дар байни субъектҳои гуногун ва алоҳидаи иқтисодиёт дар заминаи талабот ва имконоти мавҷуда ташкил менамояд ва тавассути бонкҳо пайдарпайии чараёни муносибатҳои пулӣ таъмин карда мешавад. Бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун институтҳои миёнарав дар ташкили муносибат байни харидору фурӯшанда ва истеҳсолкунандаю истеъмोकунанда иштирок намуда, бо ин роҳ даромади худро таъмин ва талаботи мизҷони худро вобаста ба шаклҳои гуногуни амалиёт ва хизматрасонӣ қонеъ мегардонанд. Бонкҳои тижоратӣ дар натиҷаи фаъолияти миёнаравӣ байни субъектҳои гуногуни иқтисодӣ то як андоза маҳдудиятҳои норасоии захираҳои пулиро дар дигар субъектҳо бартараф месозанд.

Таҷриба ва таҳаввулоти солҳои охир собит намуд, ки низоми бонкӣ ҳамчун қисми таркибӣ ва ҷудонашавандаи иқтисодиёти милли маҳсуб ёфта, омили асосии қонеъ гардонидани талабот дар ҷомеаи иқтисодӣ мебошад ва тавассути мутамарказ кардани сарчашмаҳои зиёди пулӣ ва дар заминаи ин, қонеъ кардани талаботи рӯзафзуни доимотағйирёбандаи сатҳи истеҳсолот ва эҳтиёҷоти тамоми қишри ҷомеа хизмат мерасонад. Пешрафти ҷомеаи иқтисодӣ, дар маҷмӯ аз ҳолати хуби устуворӣ ва иқтидори молиявиро захиравии низоми бонкӣ вобастагии зиёд дорад.

Таъсири буҳрони молиявии ҷаҳонӣ, нооромӣ дар як қатор кишварҳои шарикӣ стратегияи Тоҷикистон, равандҳои идоракунии нодуруст дар умуми низоми бонкӣ боиси бамаҷотиб коҳиш ёфтани шумораи бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ гардид, ки ин ҳолат аз муаммодор гардидани вазъи низоми бонкии кишвар гувоҳӣ медиҳад. Дар давоми 5 сол шумораи бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар ҳоли муфлисшавӣ қарор гирифта, аз 134 адади соли 2015 ба 71 адад дар соли 2021 расид, ки зиёда аз 50%-и ин шумораро ташкил медиҳад. Аммо, шумораи воқеии ташкилотҳои қарзии аз ҷиҳати молиявӣ ноустувор хеле зиёд буд.

Бинобар ин, зарурати дар баробари масъалаҳои устувории низоми бонкӣ ва методҳое, ки қаблан вучуд доштанд, онҳоро боназардошти ҳолати воқеии имрӯзаи бонкҳо тақмил дода, бо ҳамин тарз роҳи таъмини устувории онҳоро нишон додан, таҳқиқоти ҷидди илмиро тақозо мекунад. Аз тарафи дигар, низоми баҳодихии сатҳи муаммоҳои низоми бонкӣ то ба ҳол, вобаста ба он ки иқтисодиёт доимо дар ҳоли тағйирёбӣ қарор дорад, мушаххас нест. Ҳамаи ин гуфтаҳо боиси интиҳоби мавзӯ, мақсад ва вазифагузорӣ дар таҳқиқоти мо гардиданд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои асосии устувории низоми бонкӣ, ташаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди соҳибистиклолӣ дар асарҳо ва мақолаҳои илмии олимони фаро гирифта шудаанд. Ин мавзӯ ба таври қисман ва пурра дар пажӯҳишҳои Т.Н. Назаров, Ш. Раҳимзода, Б.М. Шарипов, Ҳ. Умаров, Ш.Қ. Хайрзода, З.С. Султонов, Б.М. Ҷӯраев, С.Ҷ. Махшӯлов, М. Ниёзов, Н.Н. Солиев, Қ.С. Сафаров, Ҷ.Б. Боймуродов ва дигарон мавриди омӯзиши амиқ қарор дода шудааст.

Бо пешрафти тамоми назария ва амалияи таъмини устувории низоми бонкӣ ва дигар масъалаҳои ба ин баробар, ки дар натиҷаи таҳқиқи ин мушкилот ба даст омадаанд, бисёр масъалаҳои бунёдӣ ба қадри кофӣ омӯхта нашудаанд. Муаллифон ба қадри имкон дар таҳқиқоти худ ба таври алоҳида дар самти эътимодноки ва устуворӣ ё ба устуворӣ ва тавозун, идоракунии хавфҳо тамаркуз мекунанд. Таваҷҷуҳ ба омӯзиши муаммоҳои устувории низоми бонкӣ яке аз ҳадафҳои асосии пажӯҳиши илмии рисола мебошад. Тавре ки дар таҳқиқот нишон дода шудааст, устуворӣ ва муаммоҳои ин соҳа концепсияи бунёдӣ буда, мушкилот ва тамоюлҳои бахши бонкиро инъикос мекунанд.

Дар таҳқиқоти мо, аз рӯйи рӯйдодҳои муҳимми таърихӣ, дар низоми бонкӣ ва сиёсати пулиро қарзии мамлакат то имрӯз 5 марҳалаи асосӣ паси сар шудааст, ки бозгӯи нишондиҳандаҳои рушди соҳаи низоми пулиро бонкӣ мебошад.

Ба андешаи мо, мувофиқи рӯйдодҳои низоми бонкӣ дар сатҳи гуногун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳалаҳои рушди низоми пулиро бонкӣ ба солҳои 1995-2000; 2001-2005; 2006-2010; 2010-2015 ва 2015-2017 таснифот мешаванд. Одатан дар ин марҳалаҳои муҳимми рушди низоми пулиро бонкӣ гузариш аз як давра ба давраи дигар як қадами тоза ва устувор бо роҳи нишондодҳои инноватсионӣ мебошад.

Дар таҳқиқоти худ муаллиф ба таҳлили назариявӣ ва дастовардҳои илмии чунин олимони машҳури хориҷии давраи Шуравӣ дар соҳаи молия, муомилоти пулӣ, қарзӣ ва бонкдорӣ таъя кардааст: Э.Я. Брегел, В.С. Герашенко, А.И. Трахтенберг, Г.А. Шварц, Ю.Е. Шенгер, ғайр аз ин, аз асарҳои олимони хориҷӣ ва ватании замони муосир, ба монанди С.А. Андрюшин, М.С. Атлас, В.И. Букато, Н.И. Валенсева, В.С. Захаров, Ю.И. Кашин, Ю.А. Константинов, Г.Г. Коробова, О.И. Лаврушин, Ш. Раҳимзода, Ҳ. Умаров, Ҷ.К. Нуралиев, Ш.Қ. Хайрзода, Б.М. Ҷӯраев, У. Ҳикматов, И.Р. Иброҳимов, С.Ҷ. Махшӯлов ва дигарон истифода шудаанд.

Аз тарафи дигар, масъалаи мушкилоти низоми бонкии кишвар ва таъмини устувории онҳо ҳамчун як масъалаи сатҳи глобалӣ ва вазифаи асосии давлат, ки он фарогири масъалаҳои умумииктисодӣ дар сатҳҳои макро ва микро мебошад, бидуни омӯхтани асосҳои методологӣ ва воситаҳои мушаххаси муайян кардани ҳолати номувозинатӣ дар сифат ва суботи фаъолияти бонкҳо, ки қарорҳои стратегӣ ва тактиро муайян мекунанд, бо як пажӯҳиши кӯтоҳ наметавонад роҳи ҳалли худро ёбад. Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки низоми бонкии кишвар вобаста ба таъсири омилҳои дохила ва беруна осебпазир гардида, рушди он такмили масъалаҳои асосиро тақозо менамояд. Аз ин лиҳоз, пурзӯр намудани иқтисодии захиравии низоми бонкӣ, ки устувории он ба ин масъала вобастааст, ҳадафи таҳқиқоти мо мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқот бо меъёрҳо ва пешниҳодҳои як қатор стратегияву барномаҳои соҳавӣ, ба монанди Нақшаи стратегии солимгардони фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 робитаи зич дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот дарёфти роҳҳои имконпазири таъмини бехатарии низоми бонкӣ, рушд ва устувории он мебошад. Ҳамчунин, вобаста ба таҳлилҳо ва натиҷаҳои бадастомада пешниҳоди роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷойдошта ва муайянсозии механизмҳои рушди низоми бонкӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои дастрасӣ ба мақсади аниқшуда вазифаҳои зерин гузошта ва ҳал карда шуданд:

- таҳлили асосҳои назариявӣ ва методологӣ ташаккул ва рушди ташкилотҳои қарзӣ, муайян сохтани марҳалаҳои рушд ва ислоҳоти низоми бонкӣ, таҳия ва татбиқи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар соҳаи низоми пулию бонкӣ;

- муайян намудани алоқамандии байни равандҳои пардохтпазирӣ, устуворӣ ва босуботии низоми бонкӣ дар асоси таҳия ва татбиқи чораҳои таъсиррасон ва дар доираи ин алоқамандӣҳо дарёфти роҳҳои имконпазири таъмини устувории низоми бонкӣ;

- ошкор намудани омилҳо ва равандҳои таъсиррасон ба вазъи суботи низоми бонкӣ, ки хусусиятҳои бавҷудоии ин падидаҳо ба баҳши макроиқтисодӣ вобастагии зиёд дорад;

- муайян кардани омилҳои таъсиррасон, муаммоҳои қарзӣ ва омӯзиши сабабҳои ба миён омадани мушкилоти низоми бонкӣ, ки боиси коҳиш ёфтани устувории фаъолияти низоми бонкӣ ва ҷузъҳои алоҳидаи он мегарданд;

- вобаста ба зарурат ва талабот таҳлили нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкӣ ва дар заминаи ин, пешниҳоди роҳҳои имконпазири рушди низоми бонкӣ ва ҳалли муаммоҳои дар ин самт ҷойдошта бо методи сафарбарсозии дороиҳои онҳо ва таҳлили нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкӣ ва дар доираи имкониятҳои мавҷуда муайян кардани норасоиву камбудии молиявии бонкҳо;

- асосноккунии илмӣ равандҳои методологияи баҳодиҳии сатҳи хавфҳои қарзӣ вобаста ба нишондиҳандаҳои мушаххаси низоми бонкӣ, дарёфти механизмҳои устувории низоми бонкӣ, ки бо роҳи гуногунрангсозии фаъолияти бонкҳо, муайян намудани рушди нишондиҳандаҳо ба даст меояд.

Объекти таҳқиқотро бонкҳои тичоратӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, ки шомили низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, дар бар мегиранд.

Мавзӯи таҳқиқотро масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии рушди устувори низоми бонкӣ бо назардошти роҳҳои алтернативии таъмини суботи низоми бонкӣ дар шароити зиёд будани таъсири омилҳои беруна ва дохила ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот бар пояи муқаррароти ибтидоие бунёд ёфтааст, ки дарёфти имкониятҳои васеи сармоягузори бонкҳо, ташкили дуруст ва

самараноки гардиши пули нақд ва ғайринақдӣ метавонанд ба такмили механизми устувории низоми бонкии кишвар дар шароити тағйирёбандагии нишондиҳандаҳои молиявии низоми бонкӣ ва бо ҳамин васила ба рушди устувори иқтисодӣ, афзоиши равандҳои тақрористехсол, ҳосилнокии меҳнат ва рушди иҷтимоии кишвар мусоидат намоянд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар ҳомаи иқтисодӣ бонкҳои тиҷоратӣ ҳамчун муассисаҳои молиявӣ тавассути фароҳам овардани шароит ҷиҳати дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ вазифаҳои худро дар сатҳи иқтисодиёт иҷро намуда, бо ин роҳ талаботи рӯзафзунӣ ҳомаро бо маблағҳои пулӣ таъмин менамоянд. Дастовардҳои назарияи бонкии ватанӣ ва хориҷӣ, асарҳои муаллифони қаблан зикршуда дар бораи рушд ва коҳиш додани муаммоҳои бахши бонкӣ, принципҳои асосии назорати самараноки фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар доираи меъёрҳои сохторҳои алоҳида оид ба танзими низоми бонкӣ мебошанд. Ҳамзамон, бо ин дар сатҳи фаъолияти бонкӣ ва механизмҳои гуногуни устувории он як қатор таҳқиқот анҷом гардидаанд, ки методикаи баҳодиҳӣ ва пешниҳоди роҳҳои таъмини устувории бонкҳо дар ин таҳқиқот истифода гардидаанд. Натиҷаҳои аз таҳқиқи диссертатсия бадастомада имкониятҳои минбаъдаи рушди фаъолияти бонкҳоро фароҳам сохта, вобаста ба таъсири як қатор омилҳо дар сатҳи дохил ва берун устувории бонкҳоро таъмин менамояд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар диссертатсия усулҳои таҳлили иқтисодӣ, омӯрӣ, мантиқӣ ва системавӣ, инчунин, усулҳои моделсозии математикӣ равандҳои иқтисодии низоми бонкӣ истифода шудаанд.

Сарчашмаи маълумотро санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи низоми бонкӣ, интишороти олимони ватанӣ хориҷӣ, нашрияҳои даврӣ оид ба устувории низоми бонкӣ, маводи Хазионаи Байналмилалӣ АСЪОР, Бонки Ҷаҳонӣ, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон ва дигар ташкилотҳои қарзиро ташкил медиҳад, аз ҷумла маълумоти Бюллетени омили бонкӣ, Маҷаллаи Бонки миллии Тоҷикистон “Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ”, ҳисоботи молиявии Бонки миллии Тоҷикистон, маводҳои бонкҳои тиҷоратӣ (ҶСК «Ориёнбонк», ҶСК «Спитаменбонк», ҶСК «Бонки Эсхата»), ташкилотҳои қарзии хурд ва захираҳои Интернет, адабиёти таълимию методӣ, коркардҳои ҳуди муаллиф ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2018-2022-ро дар бар гирифта, дар кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот аз ҳалли масъалаҳои ғаврии илмӣ дар самти муаммоҳои низоми бонкӣ ва эътимоднокии унсурҳои алоҳидаи он (ташкилотҳои қарзӣ) иборат буда, таҳлили ин мушкилот бо дарназардошти тамоюлҳои мавҷудаи рушди бахши бонкӣ ва ҳамгироии иқтисодии он дар ҳомаи ҷаҳонӣ ба анҷом расонида шуда, методологияи ташкили низоми стандартикунонии баҳодиҳии бонки тиҷоратӣ асоснок ва модели баҳодиҳии устувории он таҳия карда шудааст.

Натиҷаҳои асосии илмӣ, ки дорои навоари илмӣ мебошанд ва омӯзиши раванди пажӯҳишро муайян мекунанд, иборатанд аз:

- вобаста ба заминаҳои ташаккул, зарурат ва аҳаммият, таъмини роҳҳои фаъолгардони бахши бонкӣ, назарияҳои асосии олимони соҳа, ки чараҳои ташкили низоми бонкиро боназардошти хусусиятҳои асосӣ ва мундариҷаи густариши низоми бонкӣ ва дар давраи дигаргуншавии низоми муносибатҳои иқтисодӣ ифода менамояд, дар бар гирифта, тавсифи бонкҳои тижоратӣ вобаста ба зарурати иқтисодии онҳо бо таъя ба як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ироа шудааст;

- дар марҳалаҳои ҳоси иқтисодӣ таҳлил ва арзёбии чараҳои устувории фаъолияти бонкҳо дар ҳамбастагӣ бо равандҳои гуногуни иқтисодӣ, ки онҳо бо равандҳои таъсиррасон ба устуворӣ, пардохтпазирӣ ва босуботии низоми бонкӣ алоқаманданд, ошкор карда шудааст;

- вобаста ба мавқеъ, сохтор, ҳиссаи фаъолият, арзёбии умумӣ, таҳлили тавозун, сиёсат, рушди яхелаи бонкҳо, мутобиқати рушди муҳити иқтисодии давлат, муаммоҳои низоми қарзӣ, омилҳои бесуботӣ дар доираи фарогирии хоҷагии халқ таснифи сатҳи устувории низоми бонкӣ пешниҳод шудааст;

- таҳлили вазъияти имрӯзаи қарзӣ ва захиравии низоми бонкӣ дар доираи нишондиҳандаҳои молиявӣ аз рӯйи ҳаҷм ва сохтори дороиҳо амалӣ ва роҳҳои имконпазирӣ он вобаста ба гурӯҳбандии бонкҳо пешбинӣ гардидаанд;

- нишондиҳандаҳои алоҳида ва муҳимми молиявии низоми бонкӣ, ки аз ҳаҷми дороиҳо, нишондиҳандаҳо вобаста ба пардохтпазирӣ, ҳаҷми қарзҳо, ҳаҷми пасандозҳо ва дигар масъалаҳои муҳимми молиявӣ вобастаанд, бо муайян кардани сатҳи устувории низоми бонкӣ тавассути ҳалли муаммоҳои ҷойдошта дар доираи имкониятҳои эътимоднокии бонкҳои тижоратӣ муайян карда шудаанд;

- ҳолатҳои пешниҳоди такрории гарав ва дар заминаи он гирифтани қарз аз бонкҳо, инчунин, сохтакорӣ дар захираҳои нақдӣ дар филиалу марказҳои хизматрасонӣ дар минтақаҳои дурдаст бо ҳамкории соҳибкорон ва тоҷирони хурд ошкор гардид; ғайр аз ин, дар заминаи ташкили муҳити гуногунрангсозӣ, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таъсири омилҳои хатарафзо сатҳи низоми бонкиро коҳиш медиҳад, нақша таҳия гардида, механизмҳои имконпазирӣ рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи гуногунрангсозӣ пешбинӣ гардидааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Аҳаммияти мустақили амалӣ дар таҳияи диссертатсия, ки ҳамчун нуктаи ҳимояшаванда мебошанд, инҳоро дар бар мегиранд:

1. Муайян кардани давраҳои рушди низоми бонкӣ вобаста ба падидаҳои бавучудода, ки асоси воқеии рушди низоми бонкӣ мебошанд;

2. Дараҷабандии равандҳои таҳлил ҳангоми арзёбии омилҳои истифодашавандаи муаммоҳои низоми бонкӣ ва ҷузъҳои асосӣ ва таркибии устувории молиявии бонки тижоратӣ;

3. Вобаста ба шароит ва дигар имкониятҳои мавҷуда муайян кардани равандҳои устуворӣ, ки фарогири масъалаи сиёсати бонк, захираҳо ва дигар имкониятҳо мебошанд;

4. Дар шароити доимотағйирёбандаи иқтисодиёти имрӯза муайян намудани иқтидори қарзӣ ва муаммоҳои дар ин самт ҷойдошта бо таъсири омилҳои субъективӣ ва объективӣ;

5. Масъалаҳои асосии арзёбии устувории нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ дар доираи имкониятҳои молиявии онҳо ва роҳҳои имконпазири ҳалли мушкилоти мавҷуда пешниҳод шудааст;

6. Усулҳои муайян кардани устувории низоми бонкӣ вобаста ба меъёрҳои пардохтпазирӣ ва тавсифи равандҳои арзёбии омилҳои алоҳидаи устуворӣ ва осебпазирии низоми бонкӣ таҳқиқ шуда, таъмини устувории низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи нақшаи муайяни гуногунрангсозӣ бо дурнамои рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ пешниҳод гардидааст.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот имкон медиҳанд, ки вобаста ба имконият ва иқтидори мавҷуда устувории низоми бонкӣ таъмин гардида, механизмҳои муосири таъсиррасон дар сатҳи зарурӣ истифода гарданд. Аҳаммияти назариявии таҳқиқоти баитмомрасида дар пайдо кардани роҳҳои имконпазири таъмини бехатарии низоми бонкӣ, рушд ва устувории низоми мазкур, пешниҳоди роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷойдошта ва муайянсозии механизмҳои рушди низоми бонкӣ зоҳир мегардад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки бо истифода аз таҷрибаи амалии бонкҳо дар чараёни амалиёт ва хизматрасонӣ механизмҳои таъмини устувории низоми бонкӣ дар шароити имрӯза коркард ва дар сатҳи зарурӣ пешбинӣ гардидааст. Ҳамчунин, баҳодиҳии эътимодноки устувории ташкилотҳои қарзӣ фарқ карда шуда, бонкҳо аз рӯйи ҳолати воқеии дороиҳо ва имкониятҳои сифати дороиҳо таснифот шуда, муаммоҳо ва устувории молиявии онҳо пешгӯӣ карда шуданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Муқаррароти асосии таҳқиқот дар конفرонсҳои илмӣ - назариявии ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, семинарҳои илмӣ ва мизҳои мудаввар баррасӣ гардида, маъқул доништа шуданд. Натиҷаҳои алоҳида ва муқаррароти таҳқиқоти диссертатсионӣ барои истифода ба Бонки миллии Тоҷикистон, бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ пешниҳод карда шудааст. Маводи назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсияро дар якҷоягӣ бо пешниҳодҳо ва тавсияҳои дар чараёни таҳқиқот бадастомада зимни таҳияи матни лексияҳо аз ҷанҳои «Муомилоти пулӣ ва қарз», «Пул, қарз ва бонкҳо», «Амалиёти бонкӣ» истифода бурдан мумкин аст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07.- Молия, муомилоти пулӣ ва қарз: 10.2. Проблемаҳои таъмини заминаҳои институтсионалии рушди баҳши бонкӣ ва иртиботи мутақобилаи он бо Бонки миллии Тоҷикистон; 10.3. Проблемаҳои таъмини ҳамоҳангии макросиёсат ва микроравиши пулию қарзӣ ва бонкӣ нисбат ба рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон; 10.4. Проблемаҳои таъмини сиёсати мутавозини бонкӣ дар соҳаи сармоягузорӣ, қарздиҳӣ ва ташаққули дороиҳои ғайрифаволи бонкӣ дар ҳамаи масири сарчашмаҳо ва захираҳо. 10.7. Баланд бардоштани самаранокии ғаволияти бонкҳо бо иштироки давлат, бонкҳо бо иштироки хориҷӣ, инчунин бонкҳои минтақавӣ; 10.13. Проблемаҳои арзёбӣ ва таъмини эътимоднокии бонк, мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доғалаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Тамоми марҳилаҳои иҷрои нақшаи қорӣи илмӣ, ба монанди таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва

мубрамияти он, мақсадгузори ва иҷрои вазифаҳои он, таҳлил ва асосноккунии нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст. Саҳми муаллиф дар таҳқиқи асосҳои назариявӣ ва методии мушкилоти низоми бонкӣ, осебпазирии онҳо, як қатор масъалаҳои методӣ вобаста ба тағйирёбии нишондиҳандаҳо зоҳир мегардад, ки дар маҷмӯъ ба таъмини устувории низоми бонкӣ мусоидат мекунад. Ҳамчунин, як қатор мафҳумҳое, ки ҳамбастагии таъсиррасонӣ байни якдигар доранд, ба таври назариявӣ ва амлӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, дар сатҳи зарурӣ вобаста ба таҳлилҳо ва натиҷаҳои бадастомада тақмили самтҳои минбаъдаи фаъолияти бонкӣ боназардошти рушди онҳо, ки ба гуногунрангсозии амалиётҳо вобаста мебошад, мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Механизмҳои устуворӣ ва рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва модели рушди он дар шароити бӯҳрони молиявӣ таҳқиқ гардида, роҳҳои тақмили низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити номувозинунии иқтисодӣ пешниҳод шудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия: Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ, семинарҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (2018-2022) муҳокима шудаанд. Тавсияҳои методӣ ва амалии ба диссертатсия асосёфта дар чараёни таълим ҳангоми гузаронидани дарсҳо дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон аз ҷанҳои “Идора кардани хатари бонкӣ”, “Фаъолияти бонкӣ”, “Амалиётҳои бонкӣ”, “Муносибатҳои мукотибавии байнибонкӣ”, “Менеҷменти бонкӣ” истифода шуда истодаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар доираи мавзӯи рисола дар умум 7 мақола, аз ҷумла 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр кардааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот сохтор ва мундариҷаи диссертатсия муайян карда шуд. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ параграф, хулоса, 6 расм, 18 ҷадвал, 10 диаграмма, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 133 номгӯй иборат буда, дар ҳаҷми 183 саҳифа таҳия шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамино дараҷаи таҳқиқ, мақсаду вазифаҳо, объекту мавзӯ, фарзияи таҳқиқот, нағзгӯӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда мушаххас баён гардида, саҳми муаллиф дар амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот нишон дода шудааст.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии марҳилаҳои ташаккулёбии низоми бонкии дар ҷомеа, асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккулёбии низоми бонкӣ дар ҷомеа», масъалаҳои институтсионалии рушди низоми бонкии кишвар дар шароити муосир, омилҳои асосии устуворӣ, босуботӣ ва пардохтпазирии бонкҳои тижоратӣ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Аз давраи ҷамоаи ибтидоӣ то ба имрӯз бонкҳои тижоратӣ дар қатори олитарин кашфӣҳои муҳтадири ҳаёти инсоният арзи ҳастии карда дар тобеаи

фаъолияти худ ба иқтисодиёт ва ҷамъият хизмат намудаанд. Дар ҳамин асос оғози таърихии фаъолияти бонкӣ аз асри VII пеш аз мелод оғоз гардидасст ва он дар иқтисодиёт то ба имрӯз вазифаҳои асосии худро вобаста ба талаботҳои сатҳи ҷомеа ба таври гуногун иҷро намуда то ба замони мо расидаанд.

Гарчанде ки маҳдудиятҳои давраҳои пеш барои ташаккул ва рушди бонкҳо имконият наметод, бар замми ин, дар он давра нуқтаҳои саррофон амал мекарданд ва пулҳои садафӣ, ҷармӣ, сиккаҳои тиллоӣ, нахустин тангаҳои оҳанӣ-филизӣ мавҷуд буданд.

Қайд кардан зарур аст, ки Иқтисодиёт бо дигар шохаҳои иқтисодию ҷамъиятӣ алоқамандии зич дорад. Яке аз шохаҳои фаъол ва таъсиррасон ба вазъи устувори иқтисодӣ ин низоми бонкӣ мебошад, ки он метавонад авзои иқтисодиёт ва истеҳсолотро куллан дигаргун созад. Дуруст қайд гардидааст, ки даҳсолаҳои иқтисодиёти Тоҷикистон қисми таркибии хоҷагии халқи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва таҳти назорати қатъии мутамарказ буд. Имрӯз дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон, бонки давлатӣ, бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ҳамчун муҳаррики асосии пешбарандаи иқтисодиёт амал мекунанд, аз ин лиҳоз, онҳо метавонанд тавассути танзим ва дуруст ҷо ба ҷо гузоштани маблағҳои пулӣ дар самтҳои афзалиятноки истеҳсолот, ба монанди истеҳсолоти афзалиятдор, тичорат, хизматрасонӣ ва як қатор масъалаҳои дигар устувориро таъмин намоянд. Гуфтан мумкин аст, ки бонкҳои тичоратӣ ҳамчун ҷузъи фаъоли иқтисодиёт метавонанд тавассути дастгириҳои молиявӣ дар иқтисодиёт як қатор дигаргунӣҳо ворид созанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз истиқлолият ба даст овардани кишвар мавқеъ ва таъсири низоми бонкӣ дар самти иқтисодиёт эҳсос гардид. Чунки то замони истиқлолияти давлатӣ ба даст овардани Тоҷикистон сатҳи рушди мо бо сабаби дигаргун будани чараёни идоракунии иқтисодиёти давлат, яъне иқтисодиёти планӣ ё нақшавӣ, талабот ба сатҳи хизматрасониҳои бонкӣ ва дар умум низоми бонкӣ он қадар зиёд набуд. Маъмулан баъди соҳибистиқлолӣ ва гузаштан аз низоми иқтисоди нақшавӣ ба низоми нави иқтисодӣ иқтисоди бозорӣ – яке аз талаботи асосии ин низоми иқтисодӣ низоми бонкӣ буд.

Чихати танзими тамоми равандҳои фаъолияти бонкӣ ва фарогирии ҳама бахшҳои иқтисодию ҷамъиятӣ, ҳалли мушкилотҳои дар ин самт ҷойдошта дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» шаш маротиба дар моддаҳои алоҳида ва зербандҳои дахлдори қонуни мазкур тағйирот ворид карда шудааст, ки пояи фарогирии соҳаро мустаҳкамтар месозад, ки тағйиротҳои мазкур санаҳои зеринро дар бар мегиранд: Қонун №623 аз 21.07.10с, Қонун №782 аз 26.12.11с, Қонун №1029 аз 12.11.13с, Қонун №1549 аз 3.08.18с, Қонун №1154 аз 27.11.14с, Қонун №1626 аз 20.06.2019с.¹

Гуфтан зарур аст, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ яке аз мушкилотҳои асосие, ки низоми бонкӣ айни замон ба он мувоҷеҳ мебошанд ин пардохтпазирӣ мебошад, ки ин мушкилот бо якчанд мушкилотҳои дигар пайвастагии зиёд дорад. Таҳаввулотҳои замони имрӯза нишон медиҳад, ки таркиби нишондиҳандаҳои тағйирёбандаи низоми бонкӣ ба сатҳи амнияти низоми бонкӣ вобастагии зич

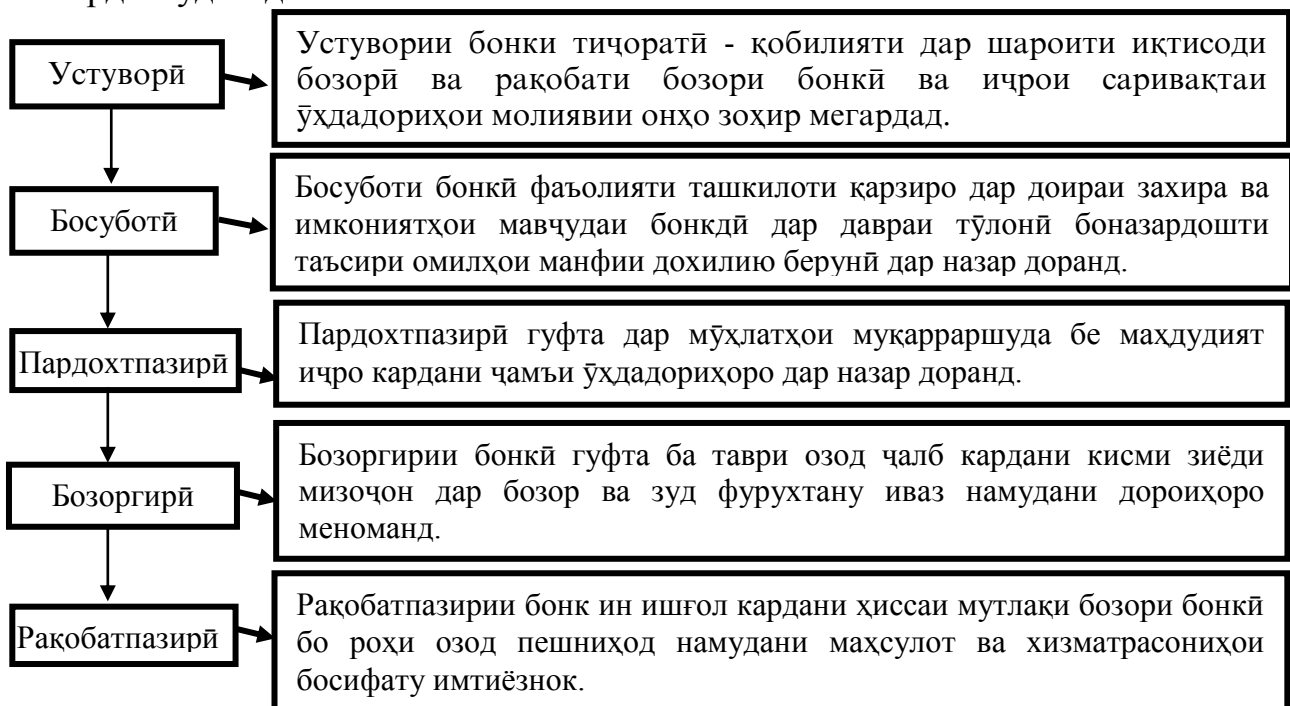
¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» аз 19 майи соли 2009 №524

дорад, ки заминаи асосии онрор устуворӣ ва ҳалли мушкилотҳои ҷойдоша дар ин низом мебошад. Масъалаҳои устуворӣ, босуботӣ ва пардохтпазирии низоми бонкӣ дар ҳар як давлат ҳамчун масъалаи муҳим ва ҳалталаб зери таваҷҷуҳи доимӣ қарор дорад.

Воқеияти айнии низоми бонкии кишвар ва таъсири манфии омилҳои дохилию хориҷӣ ба ин низом, коҳиш ёфтани қобилияти пардохтпазирии ташкилотҳои қарзӣ, дуруст пешбини накардани фаъолияти бонкҳо бо рушди айнии иқтисодиёт ва тағйиротҳои дар он бавучудоянда, кам будани меъёри захираҳои худӣ, кам будани бахши давлатӣ дар сармояи бонкҳо ё бонкҳои алоҳида рушди иқтисодиро коста гардониди, ҷалби сармоягузори ватанию хориҷиро ба миён меоварад ва сафарбарсозии чараёни захираҳои молиявиро ба иқтисодиёти кишвар коҳиш медиҳад.

Дар шароити имрӯза бахши бонкӣ бевосита ба рушди иқтисодӣ алоқамандии зич дорад ва он ҳамчун муҳарики пешбарандаи иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз масъалаи рақобатпазирӣ дар низоми бонкӣ ҳамчун омил асосии танзим ва рушди муносибатҳои бонку мизоч дар бозори бонкӣ аз ҳисоби ишғоли ҳиссаи зиёди амалиёт ва хизматрасонӣ ба ҳисоб меравад. Ба андешаи мо дар шароити муосир масъалаи арзёбии дурусти нишондиҳандаҳои устувории низоми бонкӣ ҷиҳати мушаххасоти ҳали мушкилотҳои ҷойдошта шартӣ зарурӣ мебошад.

Тафсири арзёбии мафҳум ва масъалаҳои устувории низоми бонкӣ дар расми 1 оварда шудаанд.

Расми 1. Тафсири назариявии омилҳои устувории низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар боби дуюми диссертатсия - «Таҳлили рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкии ҷумҳурии тоҷикистон ва муаммоҳои он» динамикаи нишондиҳандаҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва усули он,

қарздиҳии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муаммоҳои иқтисодии он, Таҳлили нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муаммоҳои он баррасӣ гардидаанд.

Илова бар ин дар таҷрибаи пешбурди фаъолияти иқтисодии давлат бонкҳо ва низоми бонкӣ дар ҳама давраи замон оид ба ташаққул ва рушди муносибатҳои иқтисодӣ чамъиятӣ ва пешбурди равободии доимии субъектҳои иқтисодӣ махсусан дар муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ мавқеи махсус ва аввалиндараҷаро дошта тавасути онҳо ташаққули рушди заминаҳои мусоиди иқтисодӣ ва густариши равандҳои молиявӣ муомилаҳои пулӣ ба роҳ монда мешавад.

Новобаста аз он, ки низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои иқтисодии худро дар сатҳи ҷомеа иҷро менамояд таъсири як қатор омилҳои дохилию беруна ба монанди: бӯҳрони молиявӣ ҷаҳонӣ, таҳримҳо ба шарикони стратегӣ рушд, тақонҳои иқтисодӣ, идоракунии нодуруст ва мушкилотҳо дар низоми қарздиҳӣ, боиси бо суръати балан коҳиш пайдо кардани шумораи бонкҳо ва дигар таъшилотҳои қарзии ғайрибонкӣ гардид. (Ҷадвали 1.)

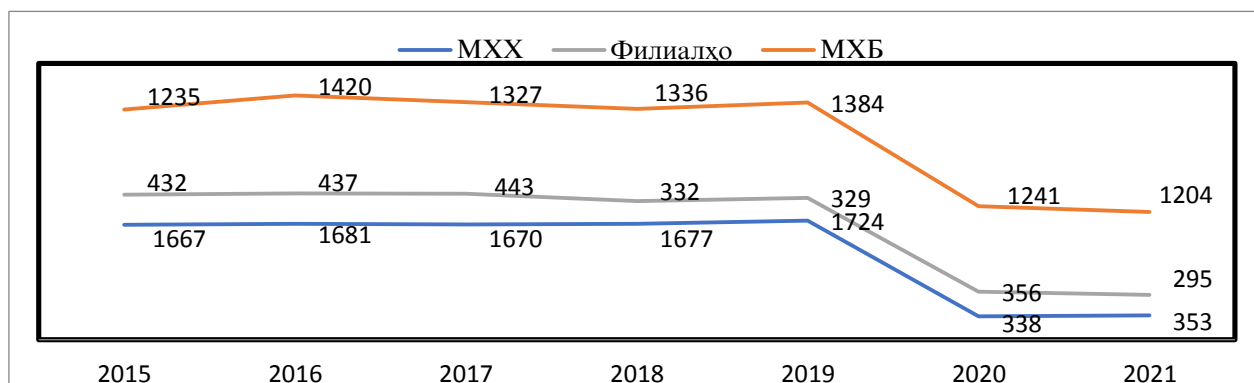
Ҷадвали 1. - Тағйирёбии шумораи бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар таъшилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар солҳои 2014-2021

Номгӯи бонкҳо	Солҳо								Тағйирёбии мутлақ	Тағйирот бо %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Бонкҳо	17	17	18	17	17	17	18	14	-3	-17,6%
Таъшилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	1	-	-	-	-	-	-	-	-1	- 100%
Таъшилотҳои амониати қарзии хурд	42	39	38	27	25	25	20	18	-24	- 57,1%
Таъшилотҳои қарзии хурд	42	31	14	7	6	6	6	4	-38	-90,4%
Фондҳои қазии хурд	36	36	34	33	31	31	29	27	-16	-44,4%
Ҳамагӣ	138	123	103	84	79	79	73	63	- 75	-54,3%

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои бюллетени омили бонкӣ 2011-2020.

Бамаротиб барҳам хурдани бонкҳо ва таъшилотҳои қарзӣ аз як тараф ба боварии аҳоли таъсири манифӣ расонид аз дигар тараф бошад ба сатҳи иқтисодиёти давлат. Таҳлилҳои ҷадвали 1 нишон медиҳад, ки соли 2014 оғози барҳамхурии бонкҳо ва таъшилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар низоми мебошанд. Ҳамзамон гуфтан мумкин аст, ки бо коҳиши назарраси шумораи бонкҳо ва таъшилотҳои қарзии ғайрибонкӣ воҳидҳои сохтории низоми бонкӣ афзоиш ёфтааст.

Воҳидҳои сохтории низоми бонкӣ қисми таркибии бозори бонкӣ будар дар татбиқи иҷрои вазифаҳои ин низоми дар сатҳи иқтисодиёт мавқеи асоси дорад. (Диаграммаи 1)

Диаграммаи 1. Воҳидҳои сохтори банкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибанкӣ дар солҳои 2015-2021

Сарчашма. Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили банкӣ. 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020 № 13 (305).

Чӣ тавре, ки аз маълумотҳои диаграммаи мазкур маълум мегардад тамоили коҳишёбии шумораи воҳидҳои сохтори банкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибанкӣ баъд аз соли 2020 дар ҳоли коҳишёбӣ қарор дорад, ки аз ин 31 адад МХБ, 137 адад филиалҳои банкҳо ва 1314 адад МХХ коҳиш ёфтаанд. Мушкilotи асоси коҳиши низомии банкӣ дар шароити имрӯза аз идоракунии нодуруст ва таъсири дигар омилҳои дохилию берунӣ вобаста мебошад.

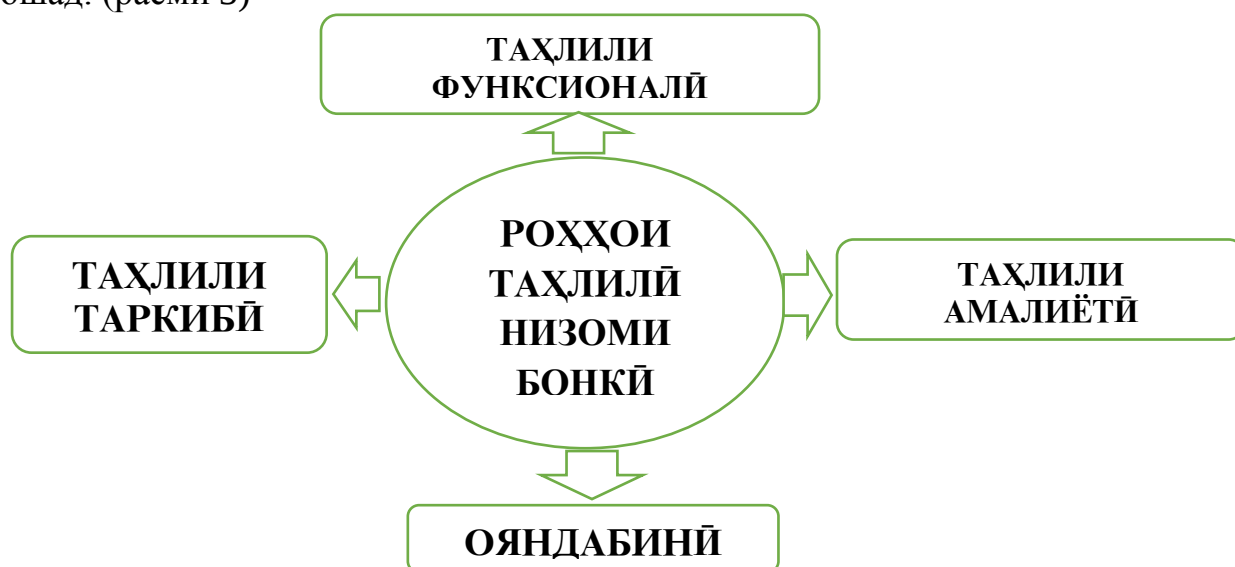

Расми 2. Гурӯҳбандии бонҳои тичоратӣ аз рӯи иқтидор ва имкониятҳои хизматрасонӣ.
Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Гурӯҳбандии ташкилотҳои қарзӣ аз рӯи сохтори низомии банкӣ ва бо фарогирии меъёрҳои санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ҷиҳати ташкил ва мукамал сохтани механизмҳо кифоят намекунад. Аз ин лиҳоз ба андешаи мо ҷиҳати дарёфти механизмҳои самаранок гурӯҳбандии низомии банкӣ аз рӯи иқтидорӣ молиявӣ дар шакли зерин мувофиқи мақсад мебошад. Ва амал намудан аз рӯи сохтори низомии бонкӣ, ки пурра фарогири ҳаматрафаи рушди иқтисодиёти

миллӣ бо назардошти сатҳи хавфҳои ба вучудоянда мувофиқи мақсад мебошад. (Расми 2)

Дар шароити имрӯза низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон як низоми мукамал буда вазифаҳои худро дар асоси имкониятҳои мавҷуда иҷро менамояд. Чунинчун аз расми 2 маълум аст дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистонро 4 категорияҳои бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ амал менамоянд, ки аз ин 2 категорияи онҳо ба иқтисодиёти Тоҷикистон ва умуман ба низоми бонкӣ хатарнок ва метавонад дар оянда монеъ эҷод намояд. Ба гуруҳи бонкҳои низоми он бонкҳо ва ташкилотҳои қарзие дохил мешаванд, ки меъёри чамбастии нишондиҳандаҳои онҳо 8% ва аз ин зиёд мебошад. Ба андешаи мо тахмин кардан мумкин аст, ки маҷмуи тадбирҳои пешниҳодшуда метавонад ба устувории рушди низоми бонкӣ дар сатҳи зарурӣ таъсири мусбат расонанд. Баъдан чунин таҳлилҳо имкон медиҳад, ки роҳҳои бехтарини рушди устувори низоми бонкии давлатро ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи низоми иқтисодии миллӣ таъмин намоем. Таҳлили нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ дар шароити мурракаб будани чараёнҳои иқтисодӣ бо якҷанд роҳ мувофиқи мақсад мебошад. (расми 3)

Расми 3. Модели таҳлил ва омилҳои арзёбии устувории низоми бонкӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Барои арзёбии дурусти нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкӣ бо тамоми воҳидҳои сохтории онҳо аз рӯи чунин модел таҳлил намудани ҳар як бонк мувофиқи мақсад мебошад. Таҳлили имкониятҳои бонки тижоратӣ бояд аз нуқтаи назари омилҳои дохилӣ ва берунӣ, бо назардошти омилҳои таҳлилий, ки дар ин муҳит бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ фаъолият мекунад, мадди назар гирифта шавад ва масъалаҳои устувории низоми бонкӣ аз рӯи чунин меъёрҳо таҳлил ва баҳогузорӣ карда шаванд.

Бонкҳои тижоратӣ дар доираи табиқи амалии яке аз вазифаҳои асосии худ маблағҳои муваққатан озодро дар шаклҳои гуногун бо мӯҳлати муайян мутаммарказ намуда онҳоро ба қарз медиҳанд ё ба ягон самти афзалиятнок сармоягузорӣ менамоянд.

Ҳамзамон рушди иқтисодӣ бидуни фаъолсозии равандҳои гардиши байнисоҳавии захираҳо, ки бахши бонки онро таъмин карда метавонад,

ғайриимкон аст. Бахши бонкӣ, ки тақриба 98% дороиҳои ташкилотҳои молиявии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, танҳо 9-10% сармоягузори ба иқтисоди миллӣ таъмин мекунад.

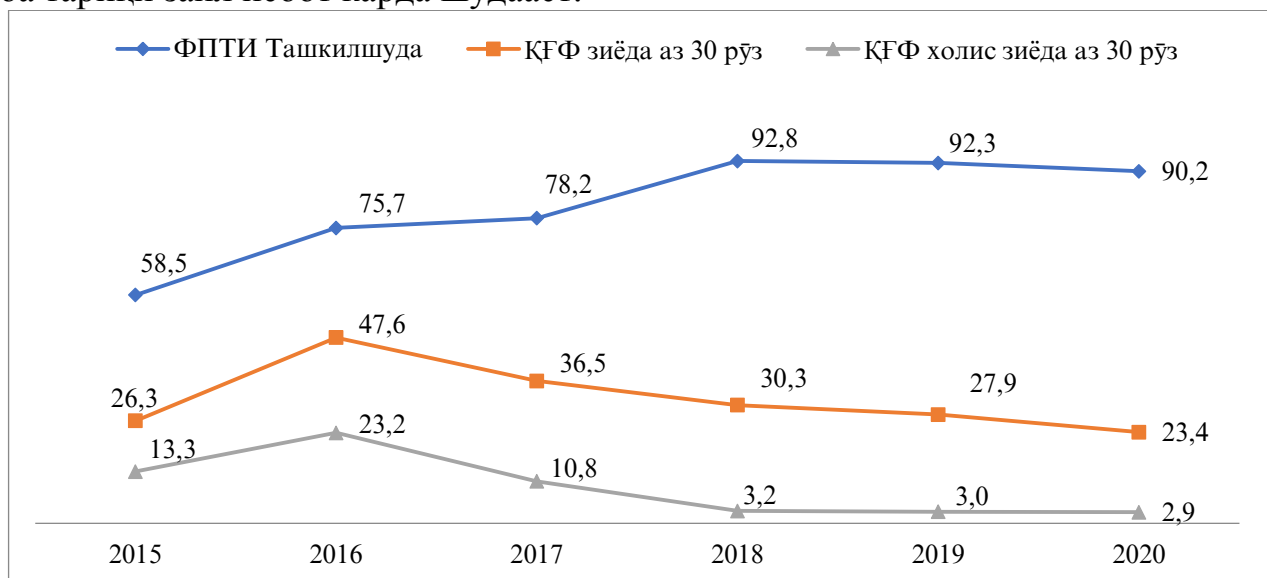
Дар сатҳи иқтисодии давлат низоми бонкӣ ҳамеша кӯшиш менамояд, ки ҳаҷми қарздиҳиро зиёд намуда сатҳи хавфҳо ва омилҳое, ки ба ин амалиёт таъсири манфӣ мерасонанд кам намуда сифати сандуқи қарзии худро беҳтар намоянд. (ҷадвали 2)

Ҷадвали 2. - Сифати сандуқи қарзии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2021 (млн. сомонӣ)

Гурӯҳбандии қарзҳо	Солҳо								Тағйирот бо %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Ҷамъи қарзҳо	9 661,3	11 228,4	9 823,1	8 507,3	8 652,5	9 703,2	10 882,5	11 970,4	23,9%
Қарзҳои ғайрифавол	7 482,1	6 983,2	5 220,0	5 460,7	6 021,5	7 144,2	8 336,7	10 363,6	38,5%
Қарзҳои ғайрифавол	2 179,2	4 245,2	4 603,1	3 046,6	2 631,0	2 559,0	2 545,8	1 606,8	-26,3%
Ҳиссаи қарзҳои ғайрифавол дар маҷмуи қарзҳо	22,6%	37,8%	46,9%	35,8%	30,4%	26,4%	23,4%	13,4%	9,4%

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти сомонии расмии Бонки миллии Тоҷикистон. <https://www.nbt.tj>

Гуфтан мумкин аст, ки бар замми ҳамаи мушкилотҳои ҷойдошта қарзҳои ғайрифавол дар ташкилотҳои қарзӣ фонди пушонидани талафоти имконпазир ба андозаи 90,3 банди фоизӣ зиёд карда шуд, ки ин масъала дар диаграммаи 2 ба тариқи зайл исбот карда шудааст.

Диаграммаи 2. Ҳиссаи фонди пушонидани талафоти имконпазир барои қарзҳо дар солҳои 2015-2020

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омили бонкӣ. 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020 № 13 (305).

Бодарназардошти мушкилотҳои ҷойдошта ва андешидани як қатор сораҳои муассир дар давоми як соли охир қарзҳои ғайрифавол ба маблағи 259 млн. сомонӣ ё 7,3 банди фоизӣ коҳиш ёфта нисбат ба охири соли 2016 бошад, қарзҳои ғайрифавол ба 2,2 млрд. сомонӣ кам шуданд ва дар натиҷа

нишондиҳандаи пӯшонидани фонд аз рӯи қарзҳои айрифаъол ба 90,2% мебошад, ки иқдоми маскур ҷиҳати қоҳиш додани сатҳи хавфҳои қарзӣ дар низоми бонкӣ пешбинӣ гардидааст.

Рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ ба сатҳи рушди иқтисодиёти миллий вобастагӣ дошта онҳо якдигарро пурра мегардонанд. Дар иқтисодиёти муосир бонкҳои тиҷоратӣ ва умуман низоми бонкӣ на танҳо ҳамчун муҳаррики асосии пешбарандаи иқтисодиёт балки пайваस्तкунандаи муносибатҳои иқтисодию тиҷоратӣ дар сатҳи дохилию байналмилалӣ махсуб меёбанд.

Чи тавре, ки қаблан зикр гардид ба андешаи мо омили асосии рушди мувафакиятҳои низоми бонкӣ дар ҳама шароит доштани сармояи кофӣ ё кифоягии сармоя мебошад. Вобаста ба ин аз нишондиҳандаҳои диаграммаи 3 бар меояд, ки новобаста аз таъсири омилҳои дохилию беруна ва андешидани як қатор чораҳои дахлдор дар соҳа, сармоякунонӣ ва барқароршавии қарзҳои ғайрифаъол, ҳамзамон баланд гардидани сатҳи хавфҳо, меёри кифоягии сармоя баланд шуда истодааст. Меёри кифоягии сармоя дар соли 2021 агар тасдиқан 12%-ро ташкил намуда бошад ин нишондиҳанда аз меёри муқарраршуда ба андозаи 11% аз меёри муқарраршуда зиёд мебошад. Меёри кифоягии сармоя дар соли 2015 13,1%-ро ташкил менамуд, ки ин нишондиҳанда дар соли 2021 23,4%-ро ташкил намуд, ки дар муқоиса ба соли 2015 10,3% зиёд гардидааст. (диаграммаи 3)

Диаграммаи 3. Нишондиҳандаи меёри кифоягии сармояи низоми бонкӣ дар солҳои 2015-2021

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои бюллетени омили бонкӣ. 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020№ 13 (305).

Инчунин сармояи танзимшавандаи бонкҳо дар муқоиса ба соли 2015 ба андозаи 3,07% зиёд гардидааст. Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун пояи асосии раванди давлатдорӣ махсуб ёфта дар он баробари ташкили сохторҳои муҳими иқтисодӣ, ташкили низоми мукаммали бонкӣ яке аз падидаҳои муҳим дар таҳкими рушди афзалиятҳои иқтисодии мардум ва давлат нақши муҳимро бозид.

Дар боби сеюми диссертасия - «Масъалаҳои асосии рушди низоми бонкӣ ва муаммоҳои он дар шароити муосир», баҳодиҳии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити номувозинуи иқтисодиёт, масъалаҳои асосии

солимгардони нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ дар шароити балндшавии хавфҳои бонкӣ, гуногунрангсозии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун омили таъмини устувории мутобиқшаванда мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Низоми бонкӣ ҳамчун институти мустақил ва моҳиятан муҳим дар сатҳи иқтисодӣ ҳар як давлат эътироф карда мешавад. Зеро ишондиҳандаҳои ин низоми бонкии рушди иқтисодӣ миллии тамоми давлатҳо саҳми назаррас дошта як қисмати таркибии нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ аз он ҷумла ММД ва МММ-и онро инъикос менамояд.

Таъмин намудани устувории молиявии ин бонкҳо дар маҷмӯъ ҳиссае аз таъминоти устувории низоми молиявии кишвар ба ҳисоб меравад.² Ҳоло дар низоми бонкии кишвар шумораи бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии низоми саз хеле кам мебошад. (ҷадвали 3)

Ҷадвали 3. - Меъёри ҷамъбасти ташкилотҳои қарзии низоми саз ва ташкилотҳои қарзии эҳтимоли барои солҳои 2019 - 2022 (бо%)

Номгӯи ташкилотҳои қарзии низоми саз	Солҳо				Тағйирёби нисба ба соли 2019
	2019	2020	2021	2022	
БДА ҚТ «Амонатбонк»	30,64	31,13	30,53	24,64	-6%
ҚСК «Ориёнбонк»	21,71	20,54	21,43	20,06	-1,65%
ҚСК «Бонки Эсхата»	13,52	12,43	11,91	12,64	0,88%
Ташкилоти қарзии эҳтимоли					
ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»	7,30	7,22	6,42	5,07	-2,23%

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асосии маълумотҳои сомнаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон <https://www.nbt.tj>

Таҳлили маълумотҳои мазкур нишон медиҳанд, ки ба санаи 22.07.2022 аз 63 бонку ташкилотҳои қарзии дар низоми бонкӣ амакунанда аз инҳо танҳо як бонки давлатии низоми саз БДА ҚТ «Амонатбонк» ва ду бонки тижоратӣ ҚСК «Ориёнбонк», ҚСК «Бонки Эсхата» дар ин зина қарор доранд. Нишондиҳандаҳои базавии устувории молиявӣ аз Ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон дар заминаи НУМ барои роҳандозии назорати бонкӣ ҳисоб карда мешавад. Бар зами нишондиҳандаҳои устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ, ки аз тарафи ХБА тасдиқ карда шудааст, дар Тоҷикистон дар сатҳи милли низ якҷанд снадҳои меъерӣ таҳия ва қабул карда шудаанд, ки дар баробари меёрҳои байналхалқӣ барои арзёбии вазъи иқтисодӣ ва устувории молиявии бонкҳо истифода бурда мешаванд. Дар онҳо як қатор коэффетсентҳо мавҷудан, ки имкон медиҳад ҳолати бонкҳо арзёбӣ гардида, ба кадом гурӯҳ мансуб кардани онҳо вобаста ба сатҳи устувориашон маълум карда шавад.³ Масъалаи баҳодиҳии низоми бонкиро дар сатҳи иқтисодӣ мамлакат аз рӯи 5 коэффицент (зариб) баҳо медиҳад (ҷадвали 4).

² <https://www.nbt.tj>

³ Шарипов Б.М. методика оценки деятельности кредитных организации и её роль в определении коэффициентов и пороговых значений индикаторов финансовой безопасности (часть вторая)// Таджикистан и современный мир.-2018.-№4(63).-С.205-215

**Чадвали 4. - Таҳлили тағйирёбии нишондиҳандаҳои устувории молиявии
низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2021(бо %)**

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо								Тағйирёбии (бо %)
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1. Меъёри кифоягии сармоя									
Сармояи танзимшаванда нисбат ба дороиҳои бо назардошти хавф баркашидашуда	16,6	13,1	17,0	22,9	22,1	19,9	18,2	23,4	6,8%
Сармояи танзимшавандаи дараҷаи 1 нисбат ба дороиҳои бо назардошти хавф баркашидашуда	14,2	10,6	26,7	28,1	29,2	26,3	23,5	19,0	4,8%
2. Сифати дороиҳо									
Қарзҳои ғайрифаъол тарҳи фондҳои ташаккулдода нисбат ба сармояи танзимшаванда	38,6	66,7	105,5	36,6	23,1	19,0	16,2	3,2	-35,2%
Қарзҳои ғайрифаъол нисбат ба қарзҳои умумӣ	21,2	26,3	47,6	36,5	31,1	27,0	23,8	13,7	-7,2%
3. Даромадноки									
Даромаднокии дороиҳо (ROA)	-2,5	0,8	-2,8	0,5	1,9	2,1	2,5	1,1 %	1,1%
Даромаднокии сармоя (ROE)	- 14,4	5,5	- 21,0	1,7	7,0	7,6	9,1	4,8	4,8%
Даромади фоизии ҳолис нисбат ба даромади умумӣ	40,6	52,2	63,7	65,2	65,3	66,3	73,5	60,9	20,3%
Харочотҳои ғайрифоизӣ нисбат ба даромади умумӣ	63,6 5	63,7	131,4	61,7	56,0	60,2	61,9	64,6	0,95%
4. Пардохтпазирӣ									
Дороиҳои пардохтпазир нисбат ба дороиҳои умумӣ	20,0	24,1	30,9	30,1	30,8	27,7	30,0	31,9	11,9%
Дороиҳои пардохтпазир нисбат ба ухдадорҳои кӯтоҳмуддат	75,8	70,4	83,9	73,8	72,3	67,4	70,5	87,6	11,8%
5. Ҳассосият ба хавфи бозорӣ									
Мавқеи кушодаи асъории ҳолис нисбат ба сармояи танзимшаванда	1,7	- 17,3	- 10,0	-9,5	-9,6	1,1	- 11,5	4,7	4,7%

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои маълумотҳои сомнаи расмӣ Бонки
миллии Тоҷикистон <https://www.nbt.tj>

Ғайр аз ин барои ба таври дақиқ нишон додани сатҳи устувории низоми
бонкии нишондиҳандаҳои иловагии устувории молиявӣ истифода мегарданд.
(Чадвали 5)

**Чадвали 5. - Таҳлили нишондиҳандаҳои иловагии устувории молиявии
низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2021 (бо%)**

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо								Тағйирот бо (%)
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Сармояи тавозунӣ нисбат ба дориҳои умумӣ	14,8%	12,1%	25,5%	26,6%	27,0%	27,4%	26,3%	19,7%	4,9%
Қарзҳои калон нисбат ба сармояи танзимшаванда	80,1%	139,9%	132,0%	72,2%	62,9%	71,8%	73,5%	72,9%	-7,2%
Даромад аз амалиётҳои савдо ва фӯруш нисбат ба даромади умумӣ	25,5%	11,9%	- 6,5%	11,2%	15,7%	14,3%	6,1%	23,6%	-1,2%
Харочотҳои кормандон нисбат ба харочотҳои ғайрифоиш	54,7%	56,8%	55,3%	56,9%	58,7%	60,0%	58,6%	55,8%	1,1%
Амонатҳо нисбат ба сандуқи қарзии умумӣ	71,2%	78,6%	96,4%	111,8%	115,4%	102,5%	107,6%	91,8%	20,8%
Қарзҳо бо асъори хориҷӣ нисбат ба қарзҳои умумӣ	62,5%	65,3%	63,8%	61,0%	57,2%	50,5%	43,2%	34,5%	-28%
Уҳдадориҳо бо асъори хориҷӣ нисбат ба уҳдадориҳои умумӣ	65,6%	70,0%	67,1%	60,3%	53,2%	46,7%	48,2%	51,4%	-14,2%

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои маълумотҳои сомнаи расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон <https://www.nbt.tj>

Эзоҳ. Ишораи мазкур муаммодор будани нишондиҳандаҳо ишора менамояд.

Новобаста аз он, ки сармояи тавозунӣ нисбат ба дориҳои умумӣ соли 2021 нисбат ба соли 2014 ба андозаи 4,9% афзоиш ёфтааст, аммо ин меъёр нисбат ба соли 2020 ба андозаи 6,6% коҳиш ёфтааст, ки сабаби асосии он барҳам хурдани ду бонки низомсоз мебошад. Ҳамчунин қарзҳои калон нисбат ба сармояи танзимшаванда ба андозаи 7,2% коҳиш ёфтааст, ки ин ба муҳити беҳатари фаъолияти низоми бонкӣ то як андоза мусоидат менамояд. Вобаста ба таҳқиқоти анҷомгардида гуфтан мумкин аст, ки аст, ки низоми бонки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан ду се соли охир нисбат ба солҳои қаблӣ баъд аз Истиқлолият суст ташаккул ёфта дар марҳилаҳои инкишофи он хавфҳои пардохтпазирӣ ва қарзӣ, хавфҳои даромадноки ва бозоргирӣ ва хавфҳои амалиётӣ дар сатҳи таҳдидкунанда ба амнияти низоми қарор доштанд. Дар давраи муосир хуруҷи ҳамаи намуди хавфҳо ба бухрони бонкдорӣ дар кишвар сабабгор шуд.

Қайд кардан зарур аст, ки таҷрибаи солҳои охир нишон дод, ки таъсири омилҳои манфи дар айни замон хусусияти яктарафа дошта ба як амалиёт ё як самти асосии бонк вобаста мебошанд. Аз ин лиҳоз зарур аст, ки барои дар сатҳи

зарурӣ таъмин намудани устувории бонкҳо ва ба воситаи ин таъмин намудани бехатарии бонкҳо дар доираи нақша ва стратегияҳои муаян ташкил намудани инфраструктураи гуногунрангсозӣ мувофиқи мақсад мебошад. (Расми 4)

Расми 4. Сохтори гуногунрангсозии низоми бонкӣ дар шароитҳои бӯҳронӣ.
Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар баъзе мавридҳо оскбпазир гардидани низоми бонкӣ зарурияти гуногунрангсозии фаъолияти бонкҳо ба мақсади паси сар кардани бӯҳронҳои мавҷуда тақозо менамояд. Вобаста ба ин қайд кардан зарур аст, ки дар низоми бонкӣ яке аз роҳҳои берун кашидани низоми бонкӣ аз вазъияти бӯҳронӣ ин гуногунрангсозии нишондиҳандаҳои асосии низоми бонкӣ мебошад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Дар рафти омӯзиши масъалаҳои асосии муаммоҳои устувории мавҷудаи низоми бонкӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, омилҳои муҳимтарини ба устувории бонкҳо таъсиррасонанд, инчунин хусусият ва ҳолати сатҳи хавфҳои низоми бонкӣ, имкониятҳои болобардории самаранокии анҷоми амалиётҳои бонкӣ ва кам кардани сатҳи хавфҳои онҳо, пешниҳоди натиҷаҳои назаррас ва монанди инҳоро муаллиф дар доираи мавзу хулоса намуда ба хулоса омада, дар асоси он пешниҳодҳои мушаххас манзур менамояд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

1. Дар шароити муосир бозори байнибонкӣ ва масъалаҳои пулу қарз дар ин бозор аз он ҷиҳат хос мебошад, ки аксар чараёнҳои пулиро қарзӣ дар сатҳи ноустувор қарор дошта ба тағйирёбии омилҳои манфии ҷиддии муҳити беруна, ки хусусияти иқтисодӣ доранд дучор меояд, зеро таъсири як қатор хавфҳои системавиро, ки метавон онҳоро дар доираи имкониятҳои мавҷуда ва фаъолгардонии механизмҳои таъсиррасон дар амал ҷиҳати ҳалли мушкилотҳои

ҷойдошта ҷорӣ намуд. Инҳо, пеш аз ҳама, тағйирёбии зуд-зуди индекси нархҳо дар бозорҳои захираҳои иқтисодӣ, ташаккули нобаробарии сатҳи рақобат, ноустувории пул ва баланд будани қурби асъорҳои серталаби хориҷӣ, бамаротиб зид шудани ҳафи қарзҳо, пайдоиши навовариҳои молиявие, ки ба афзоиши ҳаҷми муомилоти спекулативӣ мусоидат мекунанд ва пешгирии арзёбии мувофиқаи хавфхоро дар бар мегирад мебошанд.

Муайян карда шудааст, ки доираи асосии истифодаи имкониятҳои иқтисодии устувории низоми бонкӣ ин зинаи истехсоли ва гирдгардиши самараноки захираҳои пулӣ ва таҳлили дурусти пардохтпазирии қарзгиранда мебошад. Дарёфти роҳҳои алтернативии захираҳои пулию қарзӣ барои бунёди пойгоҳ захираҳои зарурии истехсолӣ ба мақсади пӯшонидани хатарҳои эҳтимолӣ. Дар асоси гурӯҳбандӣ муайян кардани сатҳи устувории низоми бонкӣ ва осебпазирии он аз рӯи нишондиҳандаҳои таъсиррасон арзёбӣ гардидаанд. [2-М].

2. Вобаста ба хусусият ва пайвастагии як қатор омилҳо ба монанд устуворӣ, босуботӣ ва пардохтпазирӣ муайян карда шудааст, ки то кадом андоза таъсири мутақобилаи манфии омилҳои дар иқтисодиёт ҷойдошта низоми бонкиро осебпазир мегардонад. Ҳамчунин дар комилгардонии якдигар мавқеи мусбат ё манфӣ доштани фаъолияти бонкҳо ошкор гардид. Ғайр аз ин омилҳои таъсиррасонандаи ин соҳаҳо низ ба таври самаранок арзёбӣ гардидааст. [3-М]

3. Сохтори соҳавии низоми бонкӣ ва дар заминаи ин вобаста ба хавфҳо гурӯҳбанди кардани бонкҳои осебпазир ва низомсоз ҳадафи дигари тадқиқоти илмӣ буда вобаста ба меъёрҳои муқарраршуда сатҳи осебпазирӣ ва устувории низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзбӣ гардидааст. Инчунин хусусиятҳои хоси К-2-1 ба таври конкретӣ арзёбӣ гардида мувофиқи талаботҳои меъёри сабабу ҳодисаҳои марбут ба ин масъала дуруст арзёбӣ гардидаанд. Инчунин муайян карда шудааст, ки то кадом андоза таъсири ӯҳдадорихои ҷорӣ низоми бонкӣ ба сатҳи устувории бонкҳо таъсири манфӣ ё мусбат мерасонад. [4-М]

4. Самаранокии истифодаи захираҳои қарзӣ дар сатҳи макроиқтисод ва микроиқтисодиёт бо дарназардошти идораи босамари сатҳи хавфҳои бонкӣ тавассути таъмини устувории низоми бонкӣ. Дар ин ҳол зери мафҳуми самаранокии истифодаи сармояи қарзӣ мо қобилияти ғайриқарздорӣ ҳар як сомони ба таври иловагӣ ҷалб кардашударо мефаҳмем. Ба натиҷанокии қарздиҳӣ тибқи нишондиҳандаҳои зерин баҳо доданро мувофиқи мақсад мешуморем: пешбинии дурусти сатҳи хавфҳои низоми бонкӣ, коҳиш додани ҳаҷми қарзҳои бо асъори хориҷӣ додашаванда, назаорати қатъӣ аз рӯи самаранок ва мақсаднок истифода бурдани маблағҳои қарзӣ ва ғ. [5-М]

5. Дар шароити имрӯзаи иқтисодиёт масъалаи асосии самтҳои воқеии боқултаъминкунии иқтисодиёт ин аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ мебошад, ки зарурияти рузафзуни ҷомеаро бо пул таъмин менамояд.

Амалан, дар ҳамаи мамолики мутараққӣ низоми махсусгардонидашудаи низоми бонкӣ ва додани қарз ба субъектҳои хоҷагидорӣ мебошад. Пайвастагии захираҳои низоми бонкӣ бо захираҳои пулии шахсонӣ ҳуқуқи воқеӣ, Бонки миллии Тоҷикистон ва дигар ташкилотҳои қарзии дохилию хориҷӣ

алоқамандии зич дошта назарияи таъсири мутақобилаи онҳо ба таври конкрети баррасӣ гардидааст. Ғайр аз ин бояд ҳамбастагии нишондиҳандаҳои рушди устувории низоми бонкӣ бо дарназардошти иқтидор ва имкониятҳои молиявии аҳоли мавриди баррасии амиқ қарор дода шавад. Инчунин ба таҷрибаи хориҷии устувории низоми бонкӣ таъя намуда, дар амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебояд воситаҳои самаранокӣ дастгирии бахши воқеиро истифода бурд ба унсурҳои бештари самаранок таъия намуд [9-М,5-М]

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

1. Таҳлили нишондиҳандаҳои молиявии фаъолияти низоми бонкӣ нишон дод, ки як қатор принципҳои мавҷудае ки устуворӣ ва таъмини бехатарии низоми бонкиро дар сатҳи зарурӣ таъмин менамояд, риояи меъёрҳои асосии ин принципҳо аз тарафи як қатор ташкилотҳои қарзӣ вайрон карда мешавад, ки дар натиҷа ба афзоиш пайдо кардани сатҳи хавфҳо ва коста шудани пардохтпазирии онҳо оварда мерасонад. Аз ин лиҳоз зарур аст, ки дар шароити номувозинатии иқтисодиёт ва нобаробар пешрафтаи фаъолияти аксар корхонаву муассисаҳо ва баланд будани сатҳи хавфҳои низоми бонкӣ риояи меъёрҳои принципҳои низоми бонкӣ ба таври конкретӣ риоя карда шавад. Дар марҳилаи ҳозира рушди қарздиҳии бонкӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон динамикаи нокифояро инъикос менамояд аз ин лиҳоз зарурияти риояи принципҳои мавҷудаи низоми бонкӣ ба мақсад мувоффиқ мебошад. Дар раванди таҳқиқи бозори қарздиҳии бонкии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мо тамоюлҳои муосири инкишофи низоми бонкӣ муқаррар гардида омилҳои берунӣ ва дохилии ба он таъсиррасонандаро дарёфту муайян намудем. [6-М,5-М]

2. Дар натиҷаи таҳлили ҳолати молиявии низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон тамоюлҳои зеринро муқаррар намуд:

- дар солҳои охир афзоиши сатҳи нокифояи захираҳои пулии низоми бонкӣ бо таъсири шиддатноки омилҳои берунӣ, ки ба таври возеҳ мушоҳида карда мешавад;

- ошкор гардидани ҳолатҳое, ки аз ҳисоби гарави қарзӣ бонкҳоро ба мушкилот мувоҷеҳ намуд;

- дар ин ҷо мавқеи муҳимтаринро осебпазирии низоми бонкӣ ишғол менамоянд. Аммо, чи тавре ки қайд карда шуд, тамоми ташкилотҳои қарзиро зарур аст ки ба талаботҳои принципҳои мавҷудаи худ аҳамияти аввалиндараҷа диҳанд;

- то рафт баланд гардидани сатҳи хавфҳо;

- ташкилотҳои соҳаи кишоварзӣ душвориро оид ба замонат ва кафолат зимни барасмиятдарории қарзҳо аз сар мегузаронанд. [9-М]

3. Таҳқиқотҳои гузаронидашудаи мо имкон медиҳанд ба қадри имкон масъалаҳои устуворӣ ва босуботии низоми бонкиро дар сатҳи макро ва микроиқтисодиёт таъмин намуда усулҳои имконпазири рушди ин соҳаро ба қадри кофӣ таъмин намоем. Ғайр аз ин таҳқиқоти гузаронидаи мо имкониятҳои васеъи рушди захираҳои пулии бонкҳоро дар бар гирифта ҳалли имконпазири онро қобили таъмин мегардонад. Аз ҳамин лиҳоз пешниҳод мегардад, ки то ба эътидол омадани таъсири манфии бӯҳрони молиявии соли 2008 ҳиссаи

амалиётҳои дорои хавфи баланд аз рӯи иқтисодии захиравии ташкилотҳои қарзӣ тақсим карда шавад. [9-М, 10-М]

4. Дар марҳилаи ҳозираи инкишофи муносибатҳои бозорӣ ташаккули манбаҳои нави ҷалби сармояи арзон на аз ҳисоби хориҷа балки дар асоси ҷалби сармояи дохила барои татбиқи сиёсати дурусти пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда шавад. Яке аз калонтарин манбаҳои сармоя, ки метавонист ба самаранокии фаъолияти бонкҳо мусоидат намояд ин сармояи дохилӣ мебошад. Аз ин лиҳоз тамоми ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки бештар ба чунин манбаҳои дорои имтиёз таъян намоянд. Дар шароити имрӯза ин монеахоро метавон бо бунёди сохторҳои нави ташкили захираҳо аз ҳисоби манбаҳои дохилӣ ҳал ва бартараф намуд. [1-М, 2-М]

5. Ташкили раванди самараноки қарздиҳӣ, ки ба низоми суфтакардашудаи пешниҳоди қарз, саривақт баргардонидани он ва ақаллиномаи хавфҳои қарзӣ бурда мерасонад ҳамчун амали саривақти ғайрироф гардад. Зеро дар замони ҳозира омилҳои қарздиҳии бонкӣ дар доираи ақсулмуносибатҳои қарздиҳанда ва қарзгиранда ба дараҷаи кофӣ қоркард нашудааст, ки ин ба сифати ҳаҷми қарзии бонкҳо таъсири манфӣ мерасонад. Бинобар ин, дар диссертатсия омилҳои самараноки қарздиҳии бонкии иқтисодиёти воқеӣ пешниҳод карда шудааст. [1-М]

6. Барои ҳаллу фасли масъалаи тавсеа додани дастрасии ташкилотҳои махсусгардонидашудаи истеҳсолкунандаи озуқаворӣ ба қарзҳои тахфифии дарозмуҳлати сармоягузорӣ мо тавсия медиҳем, ки низоми амалиётҳои замонавӣ ва танзими бозор ва низоми квотаҳо ба таҳвили маҳсулоти кишоварзӣ ворид карда шаванд. Яъне, ба истеҳсолкунандагони воқеӣ ба муҳлати 5-8 сол додани қарз аз ҳисоби манбаҳои худӣ бо пули милли. [8-М, 6-М]

7. Самтҳои асосии рушди минбаъдаи устувории низоми бонкӣ бояд инҳо бошанд:

- дастгирии бевоситаи давлатӣ ҷиҳати ҳавасмандгардонии фаъолияти бонкӣ ба додани имтиёзҳои андозӣ;

- фароҳам овардани шароитҳои мусоид барои пурзӯргардонии фаъолияти бонкӣ бо роҳи мараторияи пардохти андозҳо ба муҳлати 3 сол;

- бунёди бонкҳои махсусгардонидашуда бо иштироки сармояи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- тақмилиҳии усулҳои баҳодиҳӣ захираҳои молиявии бонкҳо ба воситаи коэффитсентҳои мувофиқ ба иқтисодиёти кишвар;

- тақмилиҳии сиёсати қарзии бонкҳо бо назардошти сифат ва сохтори сандуқи қарзӣ;

- баланбардории ҳавасмандии баҳши бонкӣ дар ҷойгиронии дороиҳояш дар соҳаи афзалиятноки иқтисодиро дар мамлакат таъмин намояд; [8-М, 6-М]

8. Ҷиҳати устувории низоми бонкӣ зарур аст, ки дар ниҳоят бунёди низоми қарздиҳии субъетҳои кишоварзӣ, ки дастрасии баробари ҳамаи молистеҳсолкунандагонро ба захираҳои қарзӣ таъмин менамояд, дар замони ҳозира зимни андешидани чунин тадбирҳо имконпазир мебошад, ки аз тарафи тамоми ташкилотҳои қарзӣ ҷораҳои зарурӣ андешида шавад. [7-М]

Феҳристи корҳои ҷопшудаи муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Нуров М.Р. Мушкилоти низоми бонкӣ ва роҳҳои ҳалли он дар шароити муосир [Матн]/ Н.М.Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 10-2. С. 282-286.

[2-М]. Нуров М.Р. Механизмҳои устуворӣ ва рушди низоми бонкии ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Т.Т. Муслихова, М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2020. № 4 (24). С. 58-67.

[3-М]. Нуров М.Р. Таҳлили тамоюли рушди нишондиҳандаҳои молиявии низоми бонкӣ вобаста ба меъёрҳои бозоргирӣ [Матн]/ М.Р. Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. № 7. С. 161-167.

[4-М]. Нуров М.Р. Хавфҳои вобаста ба тартиби танзими он дар низоми бонкии кишвар [Матн]/ М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. № 1 (30). С. 219-227.

[5-М]. Нуров М.Р. Таҳлили рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкии ҷумҳурии тоҷикистон ва муаммоҳои он [Матн]/ Ш.Қ.Хайрзода, М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. - № 4. - С. 115-122.

Дар дигар нашрияҳо:

[6-М]. Нуров М.Р. Низоми пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар татбиқи амалии раванди ҳисоббаробаркуниҳо [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ш.С. Нуров //Молия ва ҳисобдорӣ. - 2019. - №1 (148). – С. 40-42.

[7-М]. Нуров М.Р. Гуногунрангсозии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун омили таъмини устувории мутобикшаванда [Матн]/ М.Р. // маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳали он”, (11-уми мартӣ 2023) – Душанбе, 2023. – С. 161-162

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336.77.087

На правах рукописи

НУРОВ МАХМАДНАЗАР РАДЖАБАЛИЕВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОСТИ
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ ТАДЖИКИСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ
УСЛОВИЯХ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит**

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена на кафедре биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Научный руководитель: **Хайрзода Шукрулло Курбонали** – доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Официальные оппоненты: **Султонов Зубайдулло Султонович** - доктор экономических наук, профессор кафедры финансы и кредит Российско-Таджикского (Славянского) университета

Оппонирующая организация: **Халимов Лоик Мирзовалиевич** - кандидат экономических наук, и.о. доцент, заведующий кафедрой банковского дела Таджикского государственного университета коммерции
Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова

Защита состоится «____» _____ 2023 года в 13⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, проспект Нахимова 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «____» _____ 2023 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В эпоху рыночной экономики и изменений экономических процессов и отношений современного общества банковская система рассматривается как устойчивая к экономическим нагрузкам система и движущая сила развития экономики каждого государства, и в то же время обслуживает повседневную деятельность производственных и непроизводственных предприятий и учреждений и отдельных граждан. Банковская система представляет собой централизованную структуру финансовых институтов, занимается накоплением, распределением и перераспределением денежного капитала. В связи с этим формируются основной теоретический механизм деятельности банков на общественном уровне правильная организация денежных операций между различными и отдельными субъектами экономики исходя из имеющихся потребностей и возможностей, а также посредством банков обеспечивается последовательность денежных отношений. Банки и другие кредитные учреждения участвуют в организации отношений между покупателями и продавцами, производителями и потребителями в качестве посреднических учреждений и таким образом обеспечивают свои доходы и удовлетворяют потребности своих клиентов в различных формах операций и услуг. Коммерческие банки в результате посредничества между разными хозяйствующими субъектами в той или иной степени преодолевают трудности нехватки денежных средств у других субъектов.

Опыт и разработки последних лет доказали, что банковская система рассматривается как составная и неотъемлемая часть народного хозяйства, как главный фактор удовлетворения потребностей экономического общества, а за счет централизации многих источников денег и на основе этого, отвечает постоянно меняющимся требованиям уровня производства и обслуживает потребности всех слоев общества. Прогресс экономического общества в целом во многом зависит от хорошей стабильности и финансовой и резервной ёмкости банковской системы.

Из-за влияния мирового финансового кризиса, беспорядков в ряде стран-стратегических партнеров Таджикистана, процессов неправильного управления в военно-банковской системе произошло резкое сокращение количества коммерческих банков и других небанковских кредитных организаций, что свидетельствует об ухудшении состояния банковской системы страны. За 5 лет количество коммерческих банков и иных кредитных организаций, находящихся в стадии банкротства, увеличилось со 134 в 2015 году до 71 в 2021 году, что составляет более 50% от этого количества. Однако реальное количество финансово неустойчивых кредитных организаций было значительно выше.

Поэтому, необходимость наравне с проблемами устойчивости банковской системы и методов, которые существовали ранее, их совершенствование с учетом реального нынешнего состояния банков, и тем самым, показать способы обеспечения их устойчивости, требует серьезного научного исследования. С другой стороны, система оценки уровня проблем банковской системы до сих пор, в зависимости от того, что экономика находится постоянно в динамике, не

конкретизирована. Все это предопределило выбор темы, постановки цели и задач нашего исследования.

Степень изученности научной темы. Основные вопросы устойчивости банковской системы, ее становления и развития в Республике Таджикистан после обретения независимости освещались в научных трудах и статьях ученых. Эта тема частично и полностью освещена в исследованиях Т.Н. Назарова, Ш. Рахимзода, Б.М. Шарипова, Х. Умарова, Ш.К. Хайрзода, З.С. Султанова, Б.М. Джураева, С.Дж. Махшулова, М. Ниязова, Н.Н. Солиева, К.С. Сафарова, Дж.Б. Боймуродова и других.

При развитии всей теории и практики обеспечения устойчивости банковской системы и других подобных вопросов, которые были получены в результате исследования этой проблемы, многие принципиальные вопросы остаются недостаточно изученными. Насколько это возможно, авторы фокусируют свои исследования отдельно на надежности и стабильности или на стабильности и сбалансированности, управлении рисками. Уделение внимания изучению проблем устойчивости банковской системы является одной из основных целей научного исследования диссертации. Как показано в исследовании, устойчивость и проблемы этой отрасли являются фундаментальной концепцией и отражают проблемы и тенденции банковского сектора.

В нашем исследовании по важным историческим событиям банковская система и денежно-кредитная политика страны к настоящему времени прошли 5 основных этапов, что является отражением показателей развития денежно-банковской системы.

На наш взгляд, по событиям банковской системы разных уровней в Республике Таджикистан, этапы развития денежно-банковской системы включают 1995-2000, 2001–2005, 2006–2010, 2010–2015 и 2015–2017 годы. Обычно в этих важных этапах развития денежно-банковской системы от одного периода к другому наблюдается четкий и устойчивый шаг к инновационным показателям. В своем исследовании автор опирался на теоретический анализ и научные достижения таких известных зарубежных ученых в области финансов, денежных операций, кредита и банковского дела советского периода: Е.Я. Брейгель, Б.К. Геращенко, А.И. Трахтенберг, Г.А. Шварц, Ю.Е. Шенгера также работы современных ученых: С.А. Андрюшин, М.С. Атлас, В.И. Букато, Н.И. Валенцева, В.С. Захаров, Ю.И. Кашин, Ю.А. Константинов, Г.Г. Коробова А.М., О.И. Лаврушин Ш. Рахимзода, Х. Умаров., Дж.К.Нуралиев, Ш.К. Хайрзода, Б.М.Джураев, У.С. Хикматов, И.Р. Иброхимов, С.Дж. Махшулов и др.

С другой стороны, вопрос о проблемах банковской системы страны и обеспечении их устойчивости является глобальной проблемой и главной задачей государства, включающая в себя общеэкономические вопросы на макро- и микроуровнях, которые не смогут найти свое решение лишь по краткому изучению методологических основ и конкретных средств определения состояния несбалансированности качества и стабильности деятельности банков, определяющих стратегические и тактические решения. Опыт последних лет показывает, что банковская система страны уязвима из-за

влияния внутренних и внешних факторов, и ее развитие требует совершенствования ряда основных вопросов. В связи с этим укрепление резервных возможностей банковской системы, устойчивость которой во многом зависит от этого вопроса, является целью нашего исследования.

Связь исследования с программами и научными темами. Наше исследование в современных условиях тесно связано со стандартами и предложениями ряда отраслевых стратегий и программ. В связи с этим были приняты в направлении диссертационного исследования ряд программ и стратегий, таких как: Стратегический план усиления деятельности Национального банка Таджикистана на 2015-2019 годы, Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Национальная стратегия финансовой доступности Республики Таджикистан на 2022-2026 годы, Программа принятия среднесрочного плана развития Республики Таджикистан на 2016-2020 годы, что будет способствовать развитию экономики страны и стабильности банковской системы страны.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования - поиск возможных путей обеспечения развития и устойчивости банковской системы в современных условиях. Также в зависимости от анализа и полученных результатов предлагаются пути решения существующих проблем и определяются механизмы развития банковской системы, что отражает вопросы и проблемы современной банковской системы.

Задачи исследования. Для достижения обозначенной цели были поставлены и решены следующие задачи:

- проанализировать теоретико-методологические основы существования и развития кредитных организаций, определить этапы развития и реформирования банковской системы, разработать и внедрить нормативно-правовые акты в сфере денежно-кредитной и банковской системы;

- определить взаимосвязь между процессами ликвидности, устойчивости и стабильности банковской системы на основе разработки и реализации действенных мер и в рамках этих взаимосвязей найти возможные пути обеспечения устойчивости банковской системы;

- выявить факторы и процессы, влияющие на устойчивость банковской системы, особенности возникновения этих явлений сильно зависят от макроэкономической отрасли;

- определить влияющие факторы, кредитные проблемы и изучить причины, приводящие к проблемам в банковской системе, которые, как следствие, приводят к снижению устойчивости банковской системы и ее отдельных компонентов;

- в зависимости от необходимости и спроса, проанализировать отдельные показатели банковской системы и на этой основе предложить возможные пути развития банковской системы и решения проблем на этом уровне, и в этом направлении, способ мобилизации своих активов и анализ отдельных показателей банковской системы и выявление финансовых недостатков и недостатков банков, в том числе в рамках имеющихся возможностей;

- научно обосновать методики оценки уровня кредитного риска на основе конкретных показателей банковской системы, выявить механизмы

устойчивости банковской системы, путем диверсификации деятельности банков, определением развития показателей.

Объектом исследования являются коммерческие банки, небанковские кредитные организации, входящие в банковскую систему Таджикистана в современных условиях.

Предметом исследования являются теоретические, методологические и практические вопросы устойчивого развития банковской системы с учетом альтернативных способов обеспечения устойчивости банковской системы в условиях повышенного влияния внешних и внутренних факторов.

Гипотезу исследования базируется на первичное предположение о том, что поиск обширных инвестиционных возможностей банков, правильная и эффективная организация денежных и безналичных потоков могут способствовать совершенствованию механизма устойчивости банковской системы страны в условиях изменчивости финансовых показателей банковской системы и тем самым, устойчивому развитию экономики, повышению воспроизводственных процессов, производительности труда и социальному развитию страны.

Теоретической основой исследования. В экономическом обществе коммерческие банки как финансовые институты выполняют свои задачи на уровне экономики, создавая условия для доступа к финансовым ресурсам и тем самым обеспечивая растущие потребности общества в денежных средствах. Достижения отечественной и зарубежной банковской теории, работы ранее упомянутых авторов по разработке и снижению проблем в банковской сфере являются основными принципами эффективного контроля деятельности кредитных организаций в рамках норм отдельных структур по регулированию банковской системы. В то же время был проведен ряд исследований уровня банковской деятельности и различных механизмов ее устойчивости, и в данном исследовании использовались метод оценки и предложения по способам обеспечения устойчивости банков. Итоги, полученные в результате исследования диссертации, открывают дополнительные возможности для развития деятельности банков в зависимости от влияния ряда факторов на внутреннем и внешнем уровнях банков.

Методологические основы исследования. В диссертации использованы методы экономического, статистического, логического и систематического анализа, а также методы математического моделирования экономических процессов банковской системы.

Источник информации. Материалы получены из нормативных правовых актов Республики Таджикистан в сфере банковской системы; публикаций отечественных и зарубежных ученых, периодических изданий по вопросам устойчивости банковской системы, публикации Международного валютного фонда, Всемирного банка; Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан; Национального банка Таджикистана и ряда кредитных организаций, в частности данные Банковского статистического бюллетеня, Журнала НБТ «Бонкдорй, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ», финансовой отчетности Национального банка Таджикистана, данные коммерческих банков (ОАО «Ориёнбанк», ЗАО «Спитаменбанк», ОАО «Бонки Эсхата»), микрокредитных организаций и ресурсов Интернет, учебно-методической литературы, личные разработки автора.

Исследовательская база. Период работы диссертации включает 2018-2022 годы и выполнялась на кафедре биржевой деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Научная новизна исследования состоит в решении актуальных научных вопросов в направлении проблем банковской системы и надежности ее отдельных элементов (кредитных организаций); анализ данной проблемы выполнен с учетом современных тенденций развития банковского сектора и его экономической интеграции в мировое сообщество; обоснована методология организации системы стандартизации оценки коммерческого банка и разработана модель оценки его устойчивости.

К основным научным результатам, имеющим научную новизну и определяющим изучение исследовательского процесса, относятся:

- в зависимости от основы разнообразия, необходимости и важности, предусматривающие способы активизации банковской сферы, в том числе основные теории ученых отрасли, которые представляют собой процесс организации банковской системы с учетом основных особенностей и содержания переход банковской системы в период изменения системы экономических отношений, в том числе описание коммерческих банков включает в себя их экономическую необходимость и опирается на ряд нормативных и правовых документов;

- в стадиях экономического хаоса выявлены анализ и оценка процесса развития банков в связи с различными экономическими процессами, которые относятся к процессам, влияющим на устойчивость, ликвидность и стабильность банковской системы;

- в зависимости от положения, структуры, доли деятельности, общей оценки, анализа баланса, политики, равномерного развития банков, совместимости развития экономической среды государства, проблем кредитной системы, факторов нестабильности охватывающие народное хозяйство, предложена классификация уровня устойчивости банковской системы;

- осуществлен анализ текущей кредитно-резервной ситуации банковской системы в рамках финансовых показателей по размеру и структуре активов, и спланированы пути их реализации в зависимости от классификации банков;

- определены отдельные и важные финансовые показатели банковской системы, которые определяются из суммы активов, показателей, связанных с ликвидностью, суммы кредитов, суммы депозитов и других важных финансовых вопросов путем определения уровня устойчивости банковской системы для решения существующих проблем в сфере надежности коммерческих банков;

- выявлены случаи повторного предложения залога и взятия на его основе кредитов в банках, а также фальсификации наличных резервов в филиалах и центрах обслуживания в отдаленных районах с находящимися вокруг них товарищами-предпринимателями и мелкими торговцами. Кроме того, на основе создания диверсифицированной среды, снижающей влияние факторов риска на

уровень банковской системы в условиях глобализации, разработаны план и возможные механизмы развития банковской системы Республики Таджикистан на основе диверсификации.

Положения, выносимые на защиту:

Практическая значимость диссертационной работы, выносимая на защиту, включает в себя следующее:

1. Определены периоды развития банковской системы в зависимости от существующих явлений, которые являются реальной основой развития банковской системы;

2. Градация процессов анализа при оценке факторов, используемых в проблемах банковской системы и основных и составляющих частей финансовой устойчивости коммерческого банка;

3. В зависимости от условий и других имеющихся возможностей определены процессы устойчивости, включающие в себя вопросы о политике банка, ресурсах и других возможностях;

4. В постоянно меняющихся условиях современной экономики определены кредитоспособность и проблемы, существующие в этой сфере, находящейся под влиянием субъективных и объективных факторов;

5. Представлены основные вопросы оценки устойчивости показателей банковской системы в пределах их финансовых возможностей и возможные пути решения существующих проблем;

6. Исследованы методы определения устойчивости банковской системы по критериям ликвидности и описание процессов оценки отдельных факторов устойчивости и уязвимости банковской системы и предложены способы обеспечения устойчивости банковской системы Республики Таджикистана на основе плана диверсификации с перспективой развития показателей банковской системы.

Теоретическая и практическая значимость исследования позволяет обеспечить устойчивость банковской системы на основе методологических приемов, исходя из имеющихся возможностей и способностей, и использовать на необходимом уровне современные механизмы воздействия. Теоретическая значимость завершеного исследования заключается в поиске возможных путей обеспечения безопасности банковской системы, развития и устойчивости данной системы, предложения путей решения имеющихся проблем и определения механизмов развития банковской системы.

Практическая значимость исследования состоит в том, что с использованием практического опыта банков в процессе операций и обслуживания разработаны и обеспечены на необходимом уровне механизмы обеспечения устойчивости банковской системы в современных условиях. Также выделяют оценку надежности устойчивости кредитных организаций и дифференцируют банки по фактическому состоянию активов и возможностям качества активов, прогнозируют их проблемы и финансовую устойчивость.

Степень достоверности результатов исследования. Основные результаты исследования докладывались на научных конференциях, семинарах и круглых столах. Основные положения диссертационного исследования обсуждены и одобрены на заседаниях республиканских и международных научно-теоретических конференций и круглых столов. Отдельные результаты и положения диссертационного исследования представлены для использования Национальным банком Таджикистана, коммерческими банками и другими небанковскими кредитными организациями. Теоретические и практические материалы диссертационного исследования вместе с предложениями и рекомендациями по результатам исследования могут быть использованы при составлении курса лекций по дисциплинам «Денежные операции и кредит», «Деньги, кредит». и банки», «Банковские операции».

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта перечня специальностей ВАК РТ по специальности 08.00.07.- Финансы, денежное обращение и кредит: 10.2. Проблемы обеспечения институциональной основы развития банковского сектора и его взаимодействия с Национальным банком Таджикистана; 10.3. Проблемы обеспечения сопряженности денежно-кредитной и банковской макрополитики и микроподхода к развитию банковской системы Республики Таджикистан; 10.4. Проблемы обеспечения сбалансированной банковской политики в области инвестиций, кредитования и формирования банковских пассивов по всему вектору источников и резервов; 10.7. Повышение эффективности деятельности банков с государственным участием, банков с иностранным участием, а также региональных банков; 10.13. Проблемы оценки и обеспечения надежности банка.

Личный вклад соискателя степени в исследования. Все этапы выполнения плана научной работы, такие как подготовка темы, ее обоснование и значимость, постановка и выполнение ее задач, анализ и обоснование показателей банковской системы, проводились при непосредственном участии автора. Вклад автора проявляется в исследовании теоретико-методологических основ проблем банковской системы, их уязвимости, ряда методологических вопросов, связанных с изменением показателей, которые в целом способствуют устойчивости банковской системы. Также теоретически и практически исследован ряд понятий, оказывающих взаимное влияние друг на друга, и на необходимом уровне, в зависимости от проведенных анализов и полученных результатов, проанализировано усовершенствование дальнейших направлений банковской деятельности с учетом их развития, что связано с диверсификацией операций. Исследованы механизмы устойчивости и развития банковской системы Республики Таджикистан и модели ее развития в условиях финансового кризиса, предложены пути совершенствования банковской системы Республики Таджикистан в условиях экономической дисбаланса.

Апробация и внедрение результатов исследования. Основные результаты диссертации обсуждались на республиканских и университетских

конференциях и семинарах (2018-2022 гг.). Методические и практические рекомендации на основе диссертации в учебном процессе в Таджикском государственном финансово-экономическом университете по дисциплинам «Управление банковскими рисками», «Банковская деятельность», «Банковские операции», «Межбанковская банковская переписка», «Банковское управление».

Публикации по теме диссертации. В рамках диссертации автором опубликовано 7 статей, в том числе 5 научных статей в рецензируемых журналах Национальной академии наук при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Структура и содержание диссертации определялись в зависимости от цели и задач исследования. Диссертация состоит из введения, трех глав, девяти параграфов, заключения, 6 рисунков, 18 таблиц, 10 диаграмм, списка использованной литературы из 201 наименований и подготовлена в объеме 176 страницы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении конкретно изложены проблема и уровень исследования, цели и задачи, объекты и темы, гипотеза исследования, новизна и пункты, выносимые на защиту, а также показан вклад автора в реализацию результатов исследования.

В первой главе – «Теоретические основы этапов формирования банковской системы в обществе», теоретико-методологические основы формирования банковской системы в обществе, институциональные вопросы развития банковской системы страны в современных условиях. , исследуются и обсуждаются основные факторы устойчивости, стабильности и ликвидности коммерческих банков.

С периода первобытного общества и до настоящего времени коммерческие банки в контексте своей деятельности обслуживали экономику и общество. Исходя из этого, историческое начало банковской деятельности началось в 7 веке до н.э., а свои основные задачи в экономике она выполняла до сегодняшнего дня, в зависимости от потребностей общества, и дошла до нашего времени.

Хотя ограничения предшествующих периодов не позволяли формироваться и развиваться банкам, несмотря на это, в этот период действовали менялы и существовали жемчужные, кожаные, золотые монеты, первые железометаллические монеты.

Важно отметить, что экономика тесно связана с другими экономическими и социальными отраслями. Одной из активных и влияющих ветвей стабильной экономической ситуации является банковская система, способная коренным образом изменить состояние экономики и производства. Верно отмечалось, что на протяжении десятилетий экономика Таджикистана была неотъемлемой частью экономики народов бывшего Советского Союза и находилась под строгим централизованным управлением. Сегодня в экономике Республики Таджикистан основной движущей силой экономики выступают Национальный

банк Таджикистана, государственный банк, коммерческие банки и другие небанковские кредитные организации, в связи с чем они могут регулировать и правильно распределять средства по приоритетным направлениям производства, таким образом обеспечить стабильность приоритетного производства, торговли, услуг и ряда других вопросов. Можно сказать, что коммерческие банки, как активная часть экономики, могут осуществить ряд изменений в экономике за счет финансовой поддержки.

В Республике Таджикистан после обретения страной независимости ощущалось положение и влияние банковской системы в направлении экономики. Потому что до провозглашения независимости Таджикистана уровень нашего развития был не столь высок из-за смены процесса управления государственной экономикой, то есть плановой экономики, спрос на уровень банковских услуг и банковской системы в общем был не очень велик. Известно, что после обретения независимости и перехода от плановой системы хозяйства к новой экономической системе, рыночной экономике - одним из основных требований этой экономической системы была банковская система.

В целях регулирования всех процессов банковской деятельности и охвата всех секторов экономики и государственного управления, решения проблем в этой сфере в Законе Республики Таджикистан «О банковской деятельности» шесть раз вносились изменения в отдельные статьи и соответствующие подразделы настоящего Закона, которые включают в себя следующую датировку: Закон № 623 от 21.07.10, Закон № 782 от 26.12.11, Закон № 1029 от 11.12.13, Закон № 1029 от 12.11.13 №1549 от 03.08.18г., Закон №1154 от 27.11.14г., Закон №1626 от 20.06.2019г.⁴

Необходимо сказать, что в условиях рыночной экономики одной из основных проблем, с которой в настоящее время сталкивается банковская система, является ликвидность, тесно связанная с рядом других проблем. Сегодняшние события показывают, что состав переменных показателей банковской системы тесно связан с уровнем безопасности банковской системы, что является главной основой ее устойчивости и решения проблем в этой системе. Вопросы устойчивости, стабильности и ликвидности банковской системы в каждой стране находятся под постоянным вниманием как важный и актуальный вопрос.

Текущая реальность банковской системы страны и негативное влияние внутренних и внешних факторов на эту систему, снижение платежеспособности кредитных организаций, неспособность должным образом прогнозировать деятельность банков при текущем развитии экономики и происходящих изменениях в ней, низкий уровень собственных резервов, низкий уровень капитала государственного сектора в банках или отдельных банках тормозят развитие экономики, сокращают привлечение отечественных и иностранных инвесторов и мобилизацию финансовых ресурсов в экономику страны.

⁴ Закон Республики Таджикистан «О банковской деятельности» от 19 мая 2009 года № 524

В современных условиях банковский сектор тесно связан с экономическим развитием и рассматривается как движущая сила экономики. С этой точки зрения вопрос конкурентоспособности в банковской системе рассматривается как основной фактор регулирования и развития отношений банк-клиент на рынке банковских услуг, занимая большую долю операций и услуг. На наш взгляд, в современных условиях вопрос правильной оценки показателей устойчивости банковской системы является необходимым условием выявления существующих проблем.

Интерпретация оценки концепции и вопросов устойчивости банковской системы представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Теоретическая интерпретация факторов стабильности банковской системы Республики Таджикистан

Источник: составлен автором

Во второй главе диссертации проводится анализ показателей развития банковской системы Республики Таджикистан и ее проблем. Рассмотрены динамика показателей банковской системы Республики Таджикистан и ее анализ, кредитование банковской системы Республики Таджикистан и ее экономические проблемы, анализ отдельных показателей банковской системы Республики Таджикистан и ее проблемы.

Кроме того, по опыту ведения экономической деятельности государства банки и банковская система во все времена занимали особое и первостепенное положение в формировании и развитии экономических и общественных отношений и содействии постоянным отношениям экономических субъектов,

особенно в торгово-экономических отношениях посредством банков устанавливается формирование благоприятных экономических условий и расширение финансовых процессов и течения денежного обращения.

Несмотря на то, что банковская система Республики Таджикистан выполняет свои экономические функции на уровне общества, в результате влияния ряда внутренних и внешних факторов, таких как: мировой финансовый кризис, санкции в отношении стратегических партнеров по развитию, экономические потрясения, бесхозяйственность и проблемы в системе кредитования, быстро сократилось количество банков и других небанковских кредитных организаций. (Таблица 1.)

Таблица 1. - Изменение количества коммерческих банков и других небанковских кредитных организаций в 2014-2021 гг.

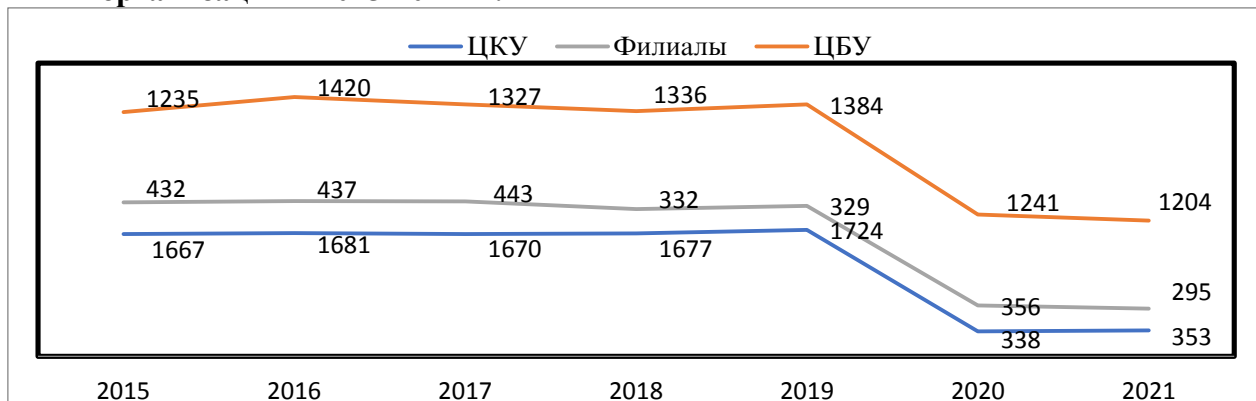
Наименование банков	Годы								Абсолютное изменение	Изменение в %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Банки	17	17	18	17	17	17	18	14	-3	-17,6%
Небанковские кредитные организации	1	-	-	-	-	-	-	-	-1	- 100%
Малые кредитно-сберегательные организации	42	39	38	27	25	25	20	18	-24	- 57,1%
Микрокредитные организации	42	31	14	7	6	6	6	4	-38	-90,4%
Микрокредитные фонды	36	36	34	33	31	31	29	27	-16	-44,4%
Итого	138	123	103	84	79	79	73	63	- 75	-54,3%

Источник: расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня 2011-2020 гг.

Ликвидация банков и кредитных организаций, с одной стороны, негативно сказалась на доверии населения, с другой - на уровень экономики государства. Анализ таблицы 1 показывает, что 2014 год знаменует собой начало распада банков и небанковских кредитных организаций в системе. В то же время можно сказать, что при значительном уменьшении количества банков и небанковских кредитных организаций увеличились структурные подразделения банковской системы.

Структурные подразделения банковской системы являются частью банковского рынка и играют ключевую роль в реализации функций этой системы на уровне экономики (Диаграмма 1).

Диаграмма 1. Структурные подразделения банков и других небанковских кредитных организаций в 2015-2021 гг.

Источник. Расчет автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня. 2014, № 12(233), 2018, № 12 (281), 2020, № 13 (305).

Как видно из данных диаграммы, после 2020 года наблюдается тенденция уменьшения количества структурных подразделений банков и других небанковских кредитных организаций, из них 31 ед. ЦБУ, 137 ед. филиалов банков и 1314 ед. ЦКУ. Основная проблема упадка банковской системы в современных условиях связана с бесхозяйственностью и влиянием других внутренних и внешних факторов.

Рисунок 2. Классификация коммерческих банков по мощности и возможностям обслуживания.

Источник: составлен автором.

Группировки кредитных организаций по структуре банковской системы и охвата норм нормативно-правовых актов недостаточно для организации и совершенствования механизмов. С этой точки зрения, на наш взгляд, для поиска эффективных механизмов целесообразно классифицировать банковскую систему по финансовым возможностям в следующем виде. Целесообразно

действовать согласно структуре банковской системы, полностью охватывающей все аспекты развития национальной экономики с учетом уровня возникающих рисков. (Рисунок 2)

В современных условиях банковская система Республики Таджикистан представляет собой целостную систему и выполняет свои задачи исходя из имеющихся возможностей. Как видно из рисунка 2, в банковской системе Республики Таджикистан действуют 4 категории банков и небанковских кредитных организаций, из них эти 2 категории опасны для экономики Таджикистана и банковской системы в целом и могут создать препятствия в будущем. В группу регулирующих банков входят те банки и кредитные организации, у которых совокупный уровень показателей составляет 8% и более. На наш взгляд, можно предположить, что комплекс предлагаемых мер может оказать положительное влияние на устойчивость развития банковской системы на необходимом уровне. Тогда такие анализы позволят обеспечить оптимальные пути устойчивого развития банковской системы государства как составной части национальной экономической системы. Анализ показателей банковской системы в условиях сложности экономических потоков целесообразен по нескольким направлениям. (рисунок 3)

Рисунок 3. Модель анализа и факторов оценки устойчивости банковской системы.

Источник: составлен автором.

Для корректной оценки отдельных показателей банковской системы со всеми ее структурными подразделениями целесообразно проводить анализ каждого банка по такой модели. Анализ возможностей коммерческого банка должен учитываться с точки зрения внутренних и внешних факторов, с учетом аналитических факторов, в которых действуют банки и небанковские кредитные организации в данной среде, и должны быть проанализированы и оценены вопросы устойчивости банковской системы в соответствии с такими критериями.

Коммерческие банки в рамках реализации одной из своих основных задач концентрируют временно свободные денежные средства в различных формах с определенным периодом времени и ссужают их или инвестируют в какое-то приоритетное направление.

В то же время развитие экономики невозможно без активизации процессов межотраслевого потока ресурсов, которые могут обеспечить банковский сектор. Банковский сектор, на долю которого приходится примерно 98% активов финансовых учреждений Таджикистана, обеспечивает лишь 9-10% инвестиций в национальную экономику.

На уровне экономики государства банковская система всегда стремится увеличить объемы кредитования, снизить уровень рисков и факторов, негативно влияющих на эту операцию, улучшить качество своего кредитного портфеля (Таблица 2).

Таблица 2. - Качество кредитного портфеля банковской системы Республики Таджикистан за 2014-2021 годы (млн сомони)

Классификация кредитов	Годы								Изменение в %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Всего кредитов	9 661,3	11 228,4	9 823,1	8 507,3	8 652,5	9 703,2	10 882,5	11 970,4	23,9%
Активные кредиты	7 482,1	6 983,2	5 220,0	5 460,7	5 021,5	7 144,2	8 336,7	10 363,6	38,5%
Проблемные кредиты	2 179,2	4 245,2	4 603,1	3 046,6	2 631,0	2 559,0	2 545,8	1 606,8	-26,3%
Доля необслуживаемых кредитов в общем объеме кредитов	22,6%	37,8%	46,9%	35,8%	30,4%	26,4%	23,4%	13,4%	9,4%

Источник: расчеты автора на основе данных официального сайта Национального банка Таджикистана. <https://www.nbt.tj>

Можно сказать, что в дополнение ко всем имеющимся проблемам, пассивным кредитам в кредитных организациях, фонд покрытия возможных убытков был увеличен на 90,3 п.п., что подтверждается на диаграмме 2.

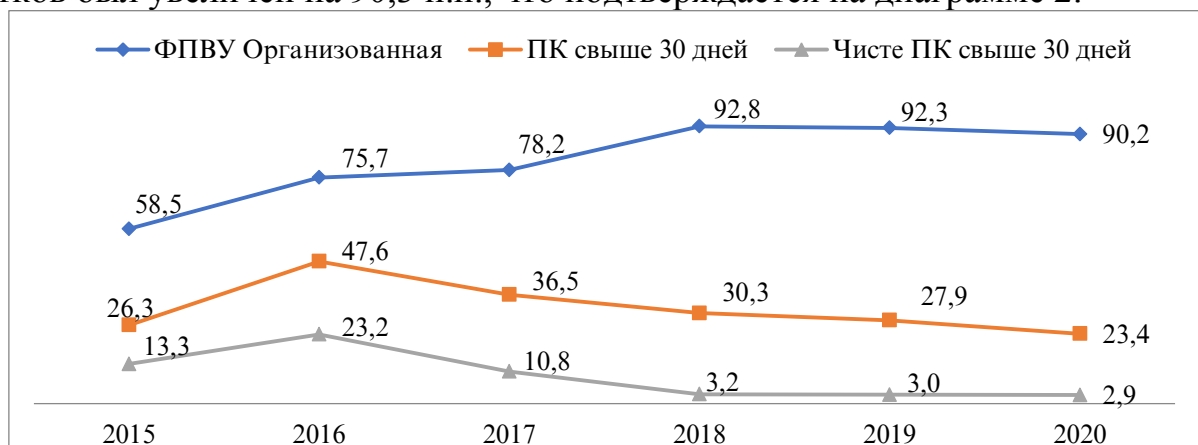

Диаграмма 2. Доля фонда на покрытие возможных убытков по кредитам в 2015-2020 гг.

Источник: Расчёты автора на основе данных банковского статистического бюллетеня. 2014, № 12(233), 2018, № 12 (281), 2020, № 13 (305).

С учетом существующих проблем и принятия ряда действенных мер за последний год пассивные кредиты сократились на сумму 259 млн. сомони или на 7,3 процентных пункта по сравнению с концом 2016 года, когда пассивные кредиты составили 2,2 млрд. сомони, в результате чего показатель покрытия

фонда пассивных кредитов составляет 90,2%, что является целенаправленным шагом по снижению уровня кредитных рисков в банковской системе.

Развитие показателей банковской системы зависит от уровня развития национальной экономики, и они дополняют друг друга. В современной экономике коммерческие банки и банковская система в целом рассматриваются не только как главная движущая сила экономики, но и как связующее звено между экономическими и коммерческими отношениями на внутреннем и международном уровне.

Как было сказано ранее, на наш взгляд, основным фактором развития успешности банковской системы во всех условиях является наличие достаточного капитала или достаточности капитала. Исходя из этого, из показателей диаграммы 3 видно, что независимо от влияния внутренних и внешних факторов и принятия ряда соответствующих мер в сфере капитализации и взыскания пассивных кредитов, в то же время по мере увеличения уровня рисков коэффициент достаточности капитала увеличивается. Если коэффициент достаточности капитала в 2021 году составлял 12%, то данный показатель выше установленного показателя на 11%. Норма достаточности капитала в 2015 году составила 13,1%, в 2021 году этот показатель составил 23,4%, что по сравнению с 2015 годом выше на 10,3%. (диаграмма 3)

Диаграмма 3. Показатель достаточности капитала банковской системы в 2015-2021 гг.

Источник: расчет автора на основе данных Бюллетеня банковской статистики. 2014, № 12(233), 2018, № 12 (281), 2020, № 13 (305).

Также регулятивный капитал банков увеличился на 3,07% по сравнению с 2015 годом. Государственная независимость Республики Таджикистан рассматривается как главная основа процесса правления государством, и наряду с созданием важных экономических структур создание целостной банковской системы сыграло важную роль в усилении развития экономических приоритетов государства и народа.

В третьей главе диссертации «Основные вопросы развития банковской системы и ее проблемы в современных условиях», оценка банковской системы Республики Таджикистан в условиях экономической диспропорции, рассмотрены основные вопросы улучшения показателей банковской системы в условиях повышенных банковских рисков

диверсификация деятельности кредитных организаций как фактор обеспечения адаптивной устойчивости.

Банковская система признается самостоятельным и принципиально важным институтом на уровне экономики каждого государства, поскольку попечители этой системы вносят значительный вклад в оценку развития национальной экономики всех государств и отражают составную часть макроэкономических показателей, в том числе ВВП и ВВП.

Обеспечение финансовой устойчивости этих банков в целом является частью обеспечения устойчивости финансовой системы страны. В настоящее время количество банков и небанковских кредитных организаций в банковской системе страны очень мало (Таблица 3).

Таблица 3. - Сводная ставка постоянных кредитных организаций и потенциальных кредитных организаций за 2019 - 2022 годы (в %)

Наименование системнозначимых кредитных организаций	Годы				Изменения по сравнению с 2019 годом
	2019	2020	2021	2022	
ГСБ РТ «Амонатбанк»	30,64	31,13	30,53	24,64	-6%
ОАО «Ориёнбанк»	21,71	20,54	21,43	20,06	-1,65%
ОАО «Банк Эсхата»	13,52	12,43	11,91	12,64	0,88%
Вероятная системообразующая кредитная организация					
ЗАО МДО «Имон Интернешнл»	7,30	7,22	6,42	5,07	-2,23%

Источник: расчеты автора на основе базы данных официального сайта Национального банка Таджикистана <https://www.nbt.tj>

Анализ этих данных показывает, что по состоянию на 22.07.2022 г. из 63 банков и кредитных организаций, действующих в банковской системе, только один из них – государственный регулирующий банк ГСБ «Амонатбанк» и два коммерческих банка ОАО «Ориёнбанк», ОАО «Банк Эсхата» находятся на данном уровне. Базовые показатели финансовой устойчивости рассчитываются Национальным банком Таджикистана на основе ФПУ для осуществления банковского надзора. На основе показателей финансовой устойчивости кредитных организаций, утвержденных МВФ, в Таджикистане разработан и принят ряд нормативных документов на национальном уровне, которые используются для оценки экономического положения и финансовой устойчивости банков наряду с международными стандартами. В них есть ряд коэффициентов, позволяющих оценить состояние банков и исходя из уровня их устойчивости определить, к какой группе они относятся. Он оценивает вопрос оценки банковской системы на уровне экономики страны по 5 коэффициентам (зариб) (Таблица 4)

Таблица 4. - Анализ изменения показателей финансовой устойчивости банковской системы Республики Таджикистан в 2014-2021 гг. (в %)

Список показателей	Годы								Изм. (%)
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1. Коэффициент достаточности капитала									
Регулируемый капитал по отношению к активам, взвешенным с учетом риска	16,6	13,1	17,0	22,9	22,1	19,9	18,2	23,4	6,8%
Регулируемый капитал первого уровня по отношению к активам, взвешенным с учетом риска	14,2	10,6	26,7	28,1	29,2	26,3	23,5	19,0	4,8%
2. Качество активов									
Пассивные кредиты представляют собой вычет установленных фондов по отношению к регулируемому капиталу.	38,6	66,7	105,	36,6	23,1	19,0	16,2	3,2	- 35,2%
Пассивные кредиты по сравнению с обычными кредитами	21,2	26,3	47,6	36,5	31,1	27,0	23,8	13,7	-7,2%
3. Прибыльность									
Рентабельность активов (ROA)	-2,5	0,8	-2,8	0,5	1,9	2,1	2,5	1,1%	1,1%
Рентабельность собственного капитала (ROE)	- 14,4	5,5	-21,0	1,7	7,0	7,6	9,1	4,8	4,8%
Чистый процентный доход по сравнению с валовым доходом	40,6	52,2	63,7	65,2	65,3	66,3	73,5	60,9	20,3%
Непроцентные расходы относительно валового дохода	63,6 5	63,7	131,	61,7	56,0	60,2	61,9	64,6	0,95%
4. Ликвидность									
Ликвидные активы по сравнению с общими активами	20,0	24,1	30,9	30,1	30,8	27,7	30,0	31,9	11,9%
Ликвидные активы по сравнению с краткосрочными обязательствами	75,8	70,4	83,9	73,8	72,3	67,4	70,5	87,6	11,8%
5. Чувствительность к рыночному риску									
Чистая открытая валютная позиция относительно регулятивного капитала	1,7	-17,3	-10,0	-9,5	-9,6	1,1	-11,5	4,7	4,7%

Источник: Расчеты автора, основанные на данных официального сайта Национального банка Таджикистана <https://www.nbt.tj>

Кроме того, используются дополнительные показатели финансовой устойчивости, чтобы точно показать уровень устойчивости банковской системы (Таблица 5).

Таблица 5. - Анализ дополнительных показателей финансовой устойчивости банковской системы Республики Таджикистан в 2014-2021 гг. (в %)

Список показателей	Годы								Изм. (%)
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Собственный капитал по сравнению с общими активами	14,8	12,1%	25,5%	26,6%	27,0%	27,4	26,3%	19,7	4,9%
Крупные кредиты по отношению к регулятивному капиталу	80,1	139,9	132,0	72,2%	62,9%	71,8	73,5%	72,9	-7,2%
Доход от торговых операций по отношению к общему доходу	25,5	11,9%	- 6,5%	11,2%	15,7%	14,3	6,1%	23,6	-1,2%
Расходы на персонал по сравнению с непроцентными расходами	54,7	56,8%	55,3%	56,9%	58,7%	60,0	58,6%	55,8	1,1%
Депозиты по отношению к общему кредитному портфелю	71,2	78,6%	96,4%	111,8	115,4	102,5	107,6	91,8	20,8%
Кредиты в иностранной валюте по сравнению с обычными кредитами	62,5	65,3%	63,8%	61,0%	57,2%	50,5	43,2%	34,5	-28%
Обязательства в иностранной валюте по сравнению с общими обязательствами	65,6	70,0%	67,1%	60,3%	53,2%	46,7	48,2%	51,4	- 14,2%

Источник: Расчёты автора основанные на данных официального сайта Национального банка Таджикистана <https://www.nbt.tj>

Примечание: Этот знак указывает на то, что индикаторы проблемные.

Несмотря на то, что балансовый капитал по отношению к совокупным активам увеличился на 4,9% в 2021 году по сравнению с 2014 годом, но этот показатель снизился на 6,6% по сравнению с 2020 годом, основной причиной чего стала ликвидация двух банков. Также крупные кредиты по сравнению с регулируемым капиталом уменьшились на 7,2%, что в некоторой степени способствует безопасной среде банковской системы. По проведенным исследованиям можно сказать, что банковская система в Республике Таджикистан в последние два-три года слабо развивается по сравнению с предыдущими годами после обретения независимости, и на этапах своего развития риск неплатежеспособности, кредитные риски, маркетинговые риски, и риски нерентабельности, а также операционные риски представляли большую

угрозу безопасности системы. В современный период появление всех видов рисков вызвало банковский кризис в стране.

Важно отметить, что опыт последних лет показал, что воздействие негативных факторов, в настоящее время имеющих односторонний, характер связаны с одной операцией или одним основным направлением деятельности банка. С этой точки зрения необходимо обеспечить устойчивость банков на необходимом уровне и таким образом обеспечить безопасность банков, в рамках определенных планов и стратегий, а также целесообразно организовать диверсификационную инфраструктуру (Рисунок 4).

Рисунок 4. Структура диверсификации банковской системы в условиях кризиса.

Источник: составлен автором.

В современных условиях экономики Республики Таджикистан, а в ряде случаев и либерализации банковской системы, возникла необходимость диверсификации деятельности банков для преодоления существующих кризисов. В связи с этим необходимо отметить, что в банковской системе одним из способов вывода банковской системы из кризисной ситуации является диверсификация основных показателей банковской системы.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В ходе изучения основных существующих проблем устойчивости банковской системы Республики Таджикистан, наиболее важных факторов, влияющих на устойчивость банков, а также характера и состояния уровня рисков в банковской системе, возможности повышения эффективности банковских операций и снижения уровня их рисков, представления значимых результатов и тому подобного, автор делает обобщения выводы, на основе, которых вносит конкретные предложения.

Основные научные результаты диссертации:

1. В современных условиях межбанковский рынок и денежно-кредитные вопросы на этом рынке характеризуются тем, что большая часть денежно-кредитных потоков находится на нестабильном уровне и подвержена изменениям под действием серьезных негативных факторов внешней среды, носят экономический характер, поэтому для решения существующих проблем в рамках имеющихся возможностей и активации механизмов воздействия что может быть внедрен ряд системных рисков, на практике. Это, прежде всего, частые изменения индекса цен на рынках экономических ресурсов, формирование дисбаланса уровня конкуренции, нестабильность денежного обращения и высокий курс востребованных иностранных валют, резкое увеличение кредитных рисков, появление финансовых инноваций, способствующих увеличению объема спекулятивных операций, и профилактика соответствующей оценки рисков.

Определено, что основной сферой использования экономических возможностей устойчивости банковской системы является уровень производства и эффективного обращения денежных средств и правильный анализ ликвидности заемщика. Поиск альтернативных путей финансовых и кредитных ресурсов для создания базы необходимых производственных ресурсов с целью покрытия возможных рисков. На основе классификации оценивался уровень устойчивости банковской системы и ее уязвимость по соответствующим показателям. [2-А].

2. В зависимости от характера и связи ряда факторов, таких как стабильность, устойчивость и ликвидность, определяется, в какой степени негативное взаимодействие факторов в экономике делает уязвимой банковскую систему. Также было выявлено, что банки имеют положительную или отрицательную позицию в дополнении друг друга. Кроме того, влияющие факторы этих областей также были эффективно оценены. [3-А]

3. Отраслевая структура банковской системы и, исходя из этого, группировка уязвимых и системообразующих банков по рискам, является еще одной целью научного исследования, а уровень уязвимости и устойчивости банковской системы Республики Таджикистан был оценен по установленным критериям. Также конкретизированы и правильно оценены конкретные характеристики К-2-1 в соответствии с требованиями стандарта причинно-следственных событий, связанных с этим вопросом. Также определяется, в какой степени влияние текущих обязательств банковской системы отрицательно или положительно влияет на уровень устойчивости банков. [4-А]

4. Была оценена эффективность использования кредитных ресурсов на уровне макроэкономики и микроэкономики с учетом эффективного управления уровнем банковских рисков путем обеспечения устойчивости банковской системы. В данном случае под понятием эффективности использования заемного капитала мы понимаем рентабельность каждого дополнительного заемного сомони. Считаем целесообразным оценивать эффективность кредитования по следующим показателям: правильное прогнозирование уровня рисков в банковской системе, снижение объемов кредитов, выдаваемых в

иностранной валюте, строгий контроль за эффективным и целевым использованием кредитных средств и т. д. [5-А]

5. В современных экономических условиях основным вопросом реального денежного обеспечения экономики являются кредитные организации, обеспечивающие растущую потребность общества в деньгах.

Практически во всех развитых странах существует специализированная система банковской системы и кредитования хозяйствующих субъектов. Связь между ресурсами банковской системы и денежными ресурсами юридических лиц, Национального банка Таджикистана и других отечественных и зарубежных кредитных организаций тесно связана, и конкретно рассмотрена теория их взаимодействия. Кроме того, следует тщательно рассмотреть совместимость показателей устойчивости банковской системы с дееспособностью и финансовыми возможностями населения. Также, опираясь на зарубежный опыт устойчивости банковской системы, в практике Республики Таджикистан следует использовать эффективные средства поддержки реального сектора, опираясь на более эффективные элементы [3-А, 5-А]

Рекомендации по практическому использованию результатов:

1. Анализ финансовых показателей банковской системы показал, что ряд действующих принципов, обеспечивающих устойчивость и безопасность банковской системы на необходимом уровне, соблюдение основных критериев этих принципов рядом кредитных организаций нарушаются, что привело к повышению уровня рисков и снижению их ликвидности. С этой точки зрения необходимо неукоснительное соблюдение принципов банковской системы в условиях несбалансированности экономики и неравномерности развития деятельности многих предприятий и учреждений, а также высокого уровня рисков в банковской системе. На современном этапе развитие банковского кредитования реального сектора экономики в Республике Таджикистан отражает недостаточную динамику, с этой точки зрения необходимо соблюдать действующие принципы банковской системы. В процессе исследования рынка банковского кредитования в Республике Таджикистан мы установили современные тенденции развития банковской системы и нашли, и определили внешние и внутренние факторы, влияющие на нее.

2. В результате анализа финансового состояния банковской системы Республики Таджикистан можно установить следующие тенденции:

- в последние годы отчетливо наблюдается увеличение недостаточного уровня денежных резервов банковской системы при сильном влиянии внешних факторов;
- выявление случаев, вызвавших проблемы у банков из-за залога по кредиту;
- здесь важнейшее место занимает уязвимость банковской системы. Однако, как уже отмечалось, всем кредитным организациям необходимо отдавать приоритет требованиям существующих у них принципов;
- повышение уровня рисков;
- организации аграрного сектора испытывают трудности в отношении своевременности и гарантий при оформлении кредитов.

3. Проведенные нами исследования позволяют максимально обеспечить вопросы стабильности и устойчивости банковской системы на уровне макро- и микроэкономики и максимально обеспечить возможные методы развития данной отрасли. Кроме того, наше исследование включает в себя широкий спектр возможностей развития денежных ресурсов банков и обеспечивает возможности их решения. В связи с этим предлагается до стабилизации негативных последствий финансового кризиса 2008 г. распределять долю высокорисковых операций в соответствии с резервными возможностями кредитных организаций.

4. На современном этапе развития рыночных отношений формирование новых источников привлечения дешевого капитала должно осуществляться не из-за рубежа, а на основе привлечения отечественного капитала для проведения правильной денежно-кредитной политики Республики Таджикистана. Одним из крупнейших источников капитала, который может способствовать эффективности банков, является внутренний капитал. В связи с этим всем кредитным организациям необходимо больше полагаться на такие льготные источники. В современных условиях эти препятствия могут быть решены и устранены путем построения новых структур организации ресурсов за счет внутренних ресурсов.

5. Своевременным действием следует признать организацию эффективного процесса кредитования, что приводит к отлаженной системе предоставления кредита, своевременности погашения и минимизации кредитных рисков. Потому что в настоящее время факторы банковского кредитования в рамках взаимоотношений кредитора и заемщика не проработаны в достаточной степени, что негативно сказывается на качестве кредитов банков. Поэтому в диссертации представлены эффективные факторы банковского кредитования в реальном секторе экономики.

6. В целях решения задачи расширения доступа специализированных организаций производителей продуктов питания к льготным долгосрочным инвестиционным кредитам рекомендуем внедрить в поставку сельскохозяйственной продукции систему современного операционно-рыночного регулирования и систему квотирования. То есть выдача кредитов реальным производителям сроком на 5-8 лет из собственных источников в национальной валюте.

7. Основными направлениями дальнейшего развития устойчивости банковской системы должны быть:

- прямая государственная поддержка поощрения банковской деятельности для предоставления налоговых льгот;
- создание благоприятных условий для усиления банковской деятельности путем введения моратория на уплату налогов сроком на 3 года;
- создание специализированных банков с участием государственного капитала в Республике Таджикистан;
- совершенствование методов оценки финансовых ресурсов банков с помощью коэффициентов, подходящих для экономики страны;

- совершенствование кредитной политики банков с учетом качества и структуры кредитного портфеля;
- повысить мотивацию банковского сектора в размещении своих активов в приоритетной сфере экономики страны;

8. В плане устойчивости банковской системы необходимо окончательно создать кредитную систему для сельскохозяйственных субъектов, обеспечивающую равный доступ к кредитным ресурсам для всех товаропроизводителей.

Список опубликованных работ автора по теме диссертации

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Нуров М.Р. Мушкилоти низоми бонкӣ ва роҳҳои ҳалли он дар шароити муосир [Матн]/ Н.М.Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 10-2. С. 282-286.

[2-А]. Нуров М.Р. Механизмҳои устуворӣ ва рушди низоми бонкии ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Т.Т. Муслихова, М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2020. № 4 (24). С. 58-67.

[3-А]. Нуров М.Р. Таҳлили тамоюли рушди нишондиҳандаҳои молиявии низоми бонкӣ вобаста ба меъёрҳои бозоргирӣ [Матн]/ М.Р. Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. № 7. С. 161-167.

[4-А]. Нуров М.Р. Хавфҳои вобаста ба тартиби танзими он дар низоми бонкии кишвар [Матн]/ М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. № 1 (30). С. 219-227.

[5-А]. Нуров М.Р. Таҳлили рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкии ҷумҳурии тоҷикистон ва муаммоҳои он [Матн]/ Ш.Қ.Хайрзода, М.Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. – 2022. - № 4. - С. 115-122.

В других изданиях:

[6-А]. Нуров М.Р. Низоми пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар татбиқи амалии раванди ҳисоббарбаркуниҳо [Матн]/ М.С. Дембегиев, Ш.С. Нуров //Молия ва ҳисобдорӣ. - 2019. - №1 (148). – С. 40-42.

[7-А]. Нуров М.Р. Гуногунрангсозии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун омили таъмини устувории мутобиқшаванда [Матн]/ М.Р. // маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли он”, (11-уми март 2023) – Душанбе, 2023. – С. 161-162

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Нуров Маҳмадназар Рачабалиевич дар мавзуи «Такмили механизми устувории низоми бонкии тоҷикистон дар шароити муосир» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси: 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз.

Вожаҳои калидӣ: бонкҳои тиҷоратӣ, Бонки миллии Тоҷикистон, дороиҳои низоми бонӣ, ташкилотҳои қарзии хурд, қарзҳои бонкӣ, нишондориҳандаҳои бонкӣ, дороиҳои низоми бонкӣ, устувории бонкҳо, сандуқи қарзии бонкҳо, механизмҳои қарздиҳӣ, танзими низоми қарздиҳӣ, иқтидори қарзӣ, баҳодихии устувории низоми бонкӣ, ташаккулёбӣ, бозори қарзӣ, сармоягузорӣ, баҳши институтсионалӣ. сармояи қарзӣ, даромаднокии дороиҳо, солимгардонӣ.

Дар давраи иқтисодиёти бозорӣ ва тағйирёбии равандро ва муносибатҳои иқтисодии ҷомеаи имрӯза низоми бонкӣ ҳамчун як низоми таҳаммулпазии фишорҳои иқтисодӣ ва муҳаррики пешбарандаи рушди иқтисодиёти ҳар як давлат маҳсуб ёфта ҳамзамон ба фаъолияти ҳамаҷунуи корхонаву муассисаҳои истеҳсолии ғайриистеҳсолӣ ва ба шахрвандони алоҳида хизматрасонӣ менамояд. Низоми бонкӣ як сохтори марказонидашудаи баҳши институҳои молиявӣ буда дар ҷаҳми тақсим ва аз навтақсимкунии сармояи пулӣ машғул мебошад. Дар муқаддима мубрами мавзӯ, сатҳи омӯзиши мушкилоти механизми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот муайян ва ҷанбаҳои асосии навгонии илмӣ, масъалаҳои таҳқиқот, нуқтаҳои ҷимояшаванда дар сатҳи назариявӣ амалӣ асоснок карда шудаанд.

Мақсади таҳқиқоти анҷомгардида ин дар шароити имрӯза дарёфт намудани роҳҳои имконпазире, ки беҳатарии низоми бонкиро дар бар гирифта рушд ва устувории онро таъмин намояд. Ҳамчунин вобаста ба таҳлилҳо ва натиҷаҳои бадастовардашуда роҳҳои ҳалли мушкилотҳои ҷойдошта пешниҳод гардида механизмҳои рушди низоми бонкӣ муайян мегарданд, ки дар натиҷа масъалаҳо ва муаммоҳои низоми имрӯзаи бонкиро иҷкос менамояд.

Дар диссертатсия усулҳои таҳлили иқтисодӣ, омӯрӣ, мантиқӣ ва системавӣ, инчунин усулҳои моделсозии математикии равандроҳои иқтисодии низоми бонкӣ истифода шудаанд. Ҳангоми таҳияи хулосаҳои худ муаллиф заминаи қонунгузорӣ ва меъёрии ҳуқуқи ро дар якҷоягӣ бо як қатор масъалаҳои баррасишаванда ба назар гирифта таҳқиқотро ба анҷом расонидааст.

Бозори байнибонкӣ ва масъалаҳои пулу қарз дар ин бозор аз он ҷиҳат хос мебошад, ки аксар ҷараёнҳои пулию қарзӣ дар сатҳи ноустувор қарор дошта ба тағйирёбии омилҳои манфии ҷиддии муҳити беруна, ки хусусияти иқтисодӣ доранд дучор меояд, зеро таъсири як қатор ҳавфҳои системавиро, ки метавон онҳоро дар доираи имкониятҳои мавҷуда ва фаъолгардонии механизмҳои таъсиррасон дар амал ҷиҳати ҳалли мушкилотҳои ҷойдошта ҷорӣ намуд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таъсири омилҳои ҳатарафзоро ба сатҳи низоми бонкӣ коҳиш медиҳад, нақша таҳия гардида механизмҳои имконпазирӣ рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи гуногунрангсозӣ пешбинӣ гардидааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Нурова Махмадназара Раджабалиевича на тему «Совершенствование механизма устойчивости банковской системы Таджикистана в современных условиях» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности: 08.00.07 – Финансы, денежное, обращение и кредит.

Ключевые слова: коммерческие банки, Национальный банк Таджикистана, активы банковской системы, малые кредитные организации, банковские кредиты, банковские показатели, активы банковской системы, устойчивость банков, кредитный портфель банков, механизмы кредитования, регулирование кредитной системы, кредитоспособность, оценка устойчивости банковской системы, формирование, кредитный рынок, инвестиции, институциональный сектор, заемный капитал, рентабельность активов, здоровье.

В эпоху рыночной экономики и изменений экономических процессов и отношений современного общества банковская система рассматривается как система толерантности к экономическим давлениям и движущая сила развития экономики каждого государства, и в то же время обслуживает повседневную деятельность производственных и непроизводственных предприятий и учреждений и отдельных граждан. Банковская система представляет собой централизованную структуру сектора финансовых учреждений, занимающихся накоплением, распределением и перераспределением денежного капитала. Во введении определены значимость темы, уровень и изученность проблем механизма кредитования сельскохозяйственных субъектов, цели и задачи исследования, а также обоснованы основные аспекты научной инновационности, вопросы исследования, защищенные моменты на теоретическом и практическом уровне.

Цель исследования - поиск возможных путей обеспечения развития и устойчивости банковской системы в современных условиях. Также в зависимости от анализа и полученных результатов предлагаются пути решения существующих проблем и определяются механизмы развития банковской системы, что отражает вопросы и проблемы современной банковской системы.

В диссертации использованы методы экономического, статистического, логического и систематического анализа, а также методы математического моделирования экономических процессов банковской системы. При составлении своих выводов автор выполнил исследование с учетом законодательной и нормативной базы, а также ряда вопросов, подлежащих рассмотрению.

Межбанковский рынок и денежно-кредитные вопросы на этом рынке характеризуются тем, что большая часть денежно-кредитных потоков находится на нестабильном уровне и подвержена изменениям под действием серьезных негативных факторов внешней среды, носящих экономический характер, за счет влияния ряда системных рисков, которые могут находиться в рамках существующих возможностей и активации механизмов воздействия на практике для решения существующих проблем.

В условиях глобализации и снижения влияния факторов риска до уровня банковской системы разработан план и предусмотрены возможные механизмы развития банковской системы Республики Таджикистан на основе диверсификации.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Nurov Mahmadnazar Radzhabalievich on the topic “Improving the mechanism of stability of the banking system of Tajikistan in modern conditions” for the degree of candidate of economic sciences in the specialty: 08.00.07 - Finance, monetary, circulation and credit.

Key words: commercial banks, National Bank of Tajikistan, banking system assets, small credit organizations, bank loans, banking indicators, banking system assets, bank stability, bank loan portfolio, lending mechanisms, credit system regulation, creditworthiness, assessment of banking system stability, formation , credit market, investments, institutional sector. debt capital, return on assets, health.

In the era of a market economy and changes in economic processes and relations of modern society, the banking system is seen as a system of tolerance to economic pressures and a driving force for the development of the economy of each state, and at the same time serves the daily activities of industrial and non-productive enterprises and institutions and individual citizens. The banking system is a centralized structure of the sector of financial institutions involved in the accumulation, distribution and redistribution of money capital. The introduction defines the significance of the topic, the level and knowledge of the problems of the mechanism for lending to agricultural entities, the goals and objectives of the study, and also substantiates the main aspects of scientific innovation, research questions, protected points at the theoretical and practical level.

The purpose of the study is to find possible ways to ensure the development and stability of the banking system in modern conditions. Also, depending on the analysis and the results obtained, ways to solve existing problems are proposed and mechanisms for the development of the banking system are determined, which reflects the issues and problems of the modern banking system.

The dissertation uses methods of economic, statistical, logical and systematic analysis, as well as methods of mathematical modeling of economic processes in the banking system. In drawing up his conclusions, the author carried out the research taking into account the legislative and regulatory framework, as well as a number of issues to be considered.

The interbank market and monetary issues in this market are characterized by the fact that most of the monetary flows are at an unstable level and are subject to changes under the influence of serious negative environmental factors of an economic nature, due to the influence of a number of systemic risks that may be in within existing opportunities and activation of mechanisms of influence in practice to solve existing problems.

In the context of globalization and the reduction of the influence of risk factors to the level of the banking system, a plan has been developed and possible mechanisms for the development of the banking system of the Republic of Tajikistan based on diversification have been envisaged.

Ба чопаш 31.03.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 31.03.2023. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14